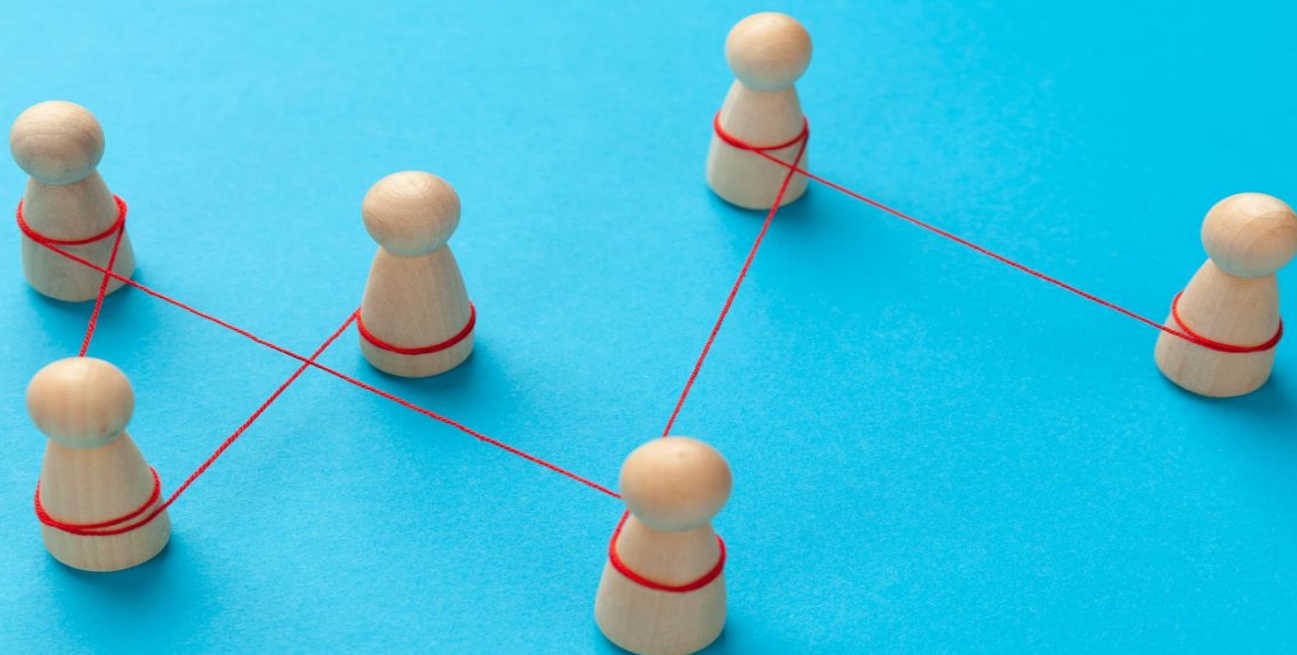

INTEGRISANJE MEDIJSKE I INFORMACIJSKE PISMENOSTI U OBRAZOVANJE DJECE I MLADIH U BOSNI I HERCEGOVINI

RAZVIJANJE KOMUNIKACIJSKE STRATEGIJE

Bosna i Hercegovina
Regulatorna agencija za komunikacije

Ova studija je provedena uz podršku Vijeća Evrope i njegovog projekta „Medijska i informacijska pismenost: za ljudska prava i demokratiju“, u okviru Akcionog plana Vijeća Evrope za Bosnu i Hercegovinu 2018-2021. Finansiranje na nivou Akcionog plana obezbjeđuju Luksemburg i Norveška.

Mišljenja izražena u ovom radu su odgovornost autora i ne odražavaju nužno zvaničnu politiku Vijeća Evrope.

Reprodukcija odlomaka (do 500 riječi) je dozvoljena, osim u komercijalne svrhe, sve dok je očuvana cjelovitost teksta, ako se odlomak ne koristi van konteksta, ne daje nepotpune informacije ili na drugi način ne dovodi čitaoca u zabludu u smislu prirode, obima ili sadržaja teksta. Izvorni tekst uvijek mora biti citiran na sljedeći način: “© Vijeće Evrope, godina izdanja”. Sve ostale zahtjeve u vezi sa umnožavanjem/prevodom cijelog ili dijela dokumenta treba uputiti Direkciji za komunikacije Vijeća Evrope (F-67075 Strasbourg Cedex ili publishing@coe.int).

Dizajn i izgled korica: Odjeljenje za informaciono društvo,
Vijeće Evrope

Fotografije: ©Shutterstock

Urednička jedinica SPDP-a nije uredila ovu publikaciju u svrhu ispravljanja tipografskih i gramatičkih grešaka.

© Vijeće Evrope, oktobar 2022.

INTEGRISANJE MEDIJSKE I INFORMACIJSKE PISMENOSTI U OBRAZOVANJE DJECE I MLADIH U BOSNI I HERCEGOVINI

RAZVIJANJE KOMUNIKACIJSKE STRATEGIJE

decembar 2022.

Autorica:

Prof. Dr. Zarfa Hrnjić-Kuduzović

Vijeće Evrope

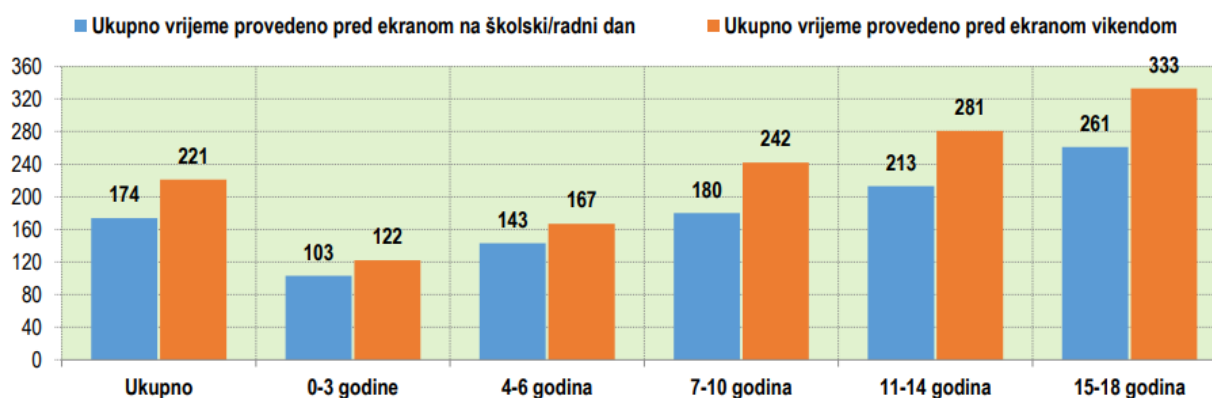
Sadržaj

1. Uvod	2
2. Kontekst	5
2.1. Medijska i informacijska pismenost djece i mladih u Evropi	5
2.2. Medijska i informacijska pismenost djece i mladih u BiH	9
3. Dobre politike i prakse MIP-a u Evropi	15
4. Mapiranje utjecajnih javnosti	19
5. Kanali i taktike komunikacijske strategije	25
5.1. Etički aspekti u radu s djecom i mladima	28
5.2. Online bonton	28
5.3. Interakcija s nepoznatim osobama	29
5.4. Zaštita ličnih podataka	29
5.5. Sekstiranje.....	30
5.6. Cyber nasilje	31
6. Zaključak	32
Literatura	34

1. Uvod

Prema ispitivanju UNICEF-a i Regulatorne agencije za komunikacije (RAK) Bosne i Hercegovine¹ provedenom 2020. godine, djeca uzrasta 0-18 godina tokom radnog/školskog dana provedu gotovo tri sata pred ekranom, a vikendom više od tri i po sata. Ovdje se termin pred ekranom odnosi na korištenje mobilnog/pametnog telefona, surfanje internetom, gledanje TV-a i igranje video igrica. Navedeni rezultati pokazuju da su mediji i platforme izrazito involvirani u svakodnevicu djece svih uzrasta u BiH, odnosno da najveći dio slobodnog vremena provode u digitalnom okruženju, što koresponira i s nalazima drugih istraživanja (npr. Turčilo i sar., 2019).

Tabela 1: Prosječno vrijeme (u minutama) koje djeca provedu pred ekranom školskim/radnim danom i vikendom prema ispitivanju roditelja (N=1783)

S povećanjem količine vremena koju djeca i mladi provode online, kao i broja medija i platformi koje koriste rastu i rizici kojima su djeca izložena. Neki od njih su: podložnost oglašivačkim porukama bilo da su manifestne ili prikrivene, zatim *cyber* zlostavljanje, seksualno uznemiravanje ili iskorištavanje, oponašanje neprimjerenih i/ili agresivnih oblika ponašanja, ovisnost o društvenim mrežama, video igrama itd.

Nedvojbeno, u digitalnom dobu je porasla uloga medija i platformi u socijalizaciji djece. Međutim, sistem formalnog obrazovanja u BiH još uvijek nije adekvatno prepoznao potrebu za medijskim i informacijskim opismenjavanjem učenika koja bi ih u najranijem uzrastu zaštitilo od negativnih medijskih utjecaja, a u adolescentskom period jačalo njihove kompetencije za korištenje medijskih potencijala, razvijalo kritičko mišljenje prema medijskim sadržajima, te u konačnici u zreloom dobu podstaklo na participativni angažman u demokratskom društvu. U kurikulumima na različitim nivoima obrazovanja u BiH ne spominje se medijska i informacijska pismenost. Međutim, neki elementi medijske pismenosti su u nižim razredima osnovne škole zastupljeni prije

¹ UNICEF. (2020). [Medijske navike djece i stavovi roditelja](#).

svoga u nastavi bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika i književnosti u segmentu medijske kulture, dok se u višim razredima osnovne škole naziru u nastavi iz informatike, odnosno u srednjoj školi iz građanskog obrazovanja. Ali, časova posvećenih temama iz oblasti medijske i informacijske pismenosti je izrazito malo, a čak su i oni zastarjeli². Daleko su od potreba djece i mladih u digitalnom dobu. Izvjesnih promjena ipak ima. U Republici Srpskoj je od školske 2021/22. uveden predmet *Digitalni svijet* u drugom razredu osnovne škole, a od 2022/23. i u trećem razredu. Cilj predmeta je naučiti djecu da digitalne uređaje koriste na pravilan i bezbjedan način. Nastavu izvode profesori razredne nastave koji su završili kratku obuku iz ove oblasti budući da tokom studija nisu imali priliku učiti o temama obuhvaćenim ovim predmetom. Za sada još nema udžbenika za *Digitalni svijet*, nego se u nastavi koristiti priručnik³ pripremljen za ovaj predmet.

Treba imati u vidu da većina nastavnika razredne kao ni predmetne nastave i dalje tokom studija nema predmet koji bi ih pripremio za digitalne izazove u radu s djecom poput podložnosti oglašavanju, informacijskim poremećajima, *cyber* zlostavljanju ili ovisnosti o društvenim mrežama. Dostupne analize ukazuju da je nivo medijskih i informacijskih kompetencija djece, adolescenata, nastavnika, kao i roditelja u BiH nizak. Relevantno je spomenuti i nalaz UNICEF-ovog ispitivanja *Znanje i učenje o medijima* prema kojem bi najveći udio ispitanih roditelja (48%) želio da informacije i savjete o tome kako da pomogne svom djetetu da sigurno koristi medije dobije od škole.

Slika 1: Izvori informacija o online sigurnosti

² Selesković, Alma. (2019): Perspektiva razumijevanja medijske pismenosti i kurikularne zastupljenosti u obrazovanju u doba digitalizacije. Magistarski rad odbranjen na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli. (neobjavljeno)

³ Priručnik za nastavnike za drugi razred. (2021).; Priručnik za nastavnike za treći razred.

Dodatak Priručniku za treći razred – mali rječnik nepoznatih pojmova.

Indikativan je i podatak da je BiH, prema Indexu medijske pismenosti za 2022. godinu na 38. mjestu među 41 evropskom državom u kojoj je on izmjeren⁴. Da bi se postepeno smanjilo ovo zaostajanje za drugim evropskim državama, neophodno je strateški pristupiti medijskom i informacijskom opismenjavanju učenika kako bi bili kompetentni za život u digitalnom društvu 21. vijeka, kvalitetno informisani i sposobni za aktivno odlučivanje i funkcionisanje u demokratskom društvu i konkurentni na tržištu rada.

Iako ni u državama EU ne postoji standardizovan model formalnog obrazovanja djece i mladih iz ove oblasti, evidentni su određeni pomaci ka tome da MIP bude bolje pozicioniran u obrazovnim sistemima ovih država.

Jaz između potreba učenika u digitalnom dobu i onoga što im formalno obrazovanje nudi, nastoje bar djelimično ublažiti organizacije civilnog društva organizovanjem neformalnih edukacija o određenim aspektima MIP-a. To su najčešće radionice i seminari iz oblasti sigurnosti djece na internetu.

Svrha ove strategije je:

1. detektovati ulogu i kapacitete brojnih aktera relevantnih u procesu medijskog i informacijskog opismenjavanja djece i mladih u BiH
2. mapirati dobre politike i prakse u drugim evropskim državama
3. definisati dugoročne i kratkoročne ciljeve tog procesa i
4. predložiti taktike za postizanje tih ciljeva.

Provođenje ove strategije trebalo bi rezultovati uključivanjem dobrih praksi i inicijativa MIP-a od strane relevantnih aktera u ovoj oblasti koje su se pokazale učinkovitim u drugim evropskim državama uz uvažavanje specifičnosti obrazovnog i medijskog sistema u BiH.

U pisanju ovog dokumenta korištene su: metoda kvalitativne analize sadržaja dokumenata i desk istraživanje. U prvoj fazi pripreme dokumenta autorica je isčitala relevantne dokumente radi razumijevanja pravnog okvira iz ove oblasti, a posebno nadležnosti i obaveza relevantnih aktera u medijskom i informacijskom opismenjavanju djece i mladih. Potom je čitanjem naučnih i stručnih studija, članaka i drugih radova, identifikovala dobre politike i prakse u drugim evropskim državama, da bi se neke od njih mogle primijeniti i u BiH. U drugoj fazi je mapirala stakeholdere, a potom je kombinujući spoznaje iz isčitane literature i vlastito istraživačko i edukativno iskustvo iz angažmana u dosadašnjim projektima iz ove oblasti, definisala ciljeve i taktike komunikacijske strategije za uključivanje MIP-a u obrazovanje djece i mladih u BiH.

⁴ Lessenski, Marin. (2022). [How It Started, How It is Going: Media Literacy Index 2022](#).

2. Kontekst

2.1. Medijska i informacijska pismenost djece i mladih u Evropi

Vijeće Evrope je u više svojih dokumenata u proteklih 20-ak godina isticalo potrebu za medijskim i informacijskim opismenjavanjem građana uključujući i djecu i mlade. U *Deklaraciji CM (2005) 56 Komiteta ministara o ljudskim pravima i vladavini prava u informacijskom društvu* naglasak je bio na digitalnom opismenjavanju kao glavnom preduslovu za pristupanje informacijama, uživanje kulturnih prava i prava na obrazovanje putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Takođe, Vijeće Evrope u *Preporuci CM/Rec (2014) 6 Komiteta ministara državama članicama o Vodiču za ljudska prava za korisnike interneta* naglašava potrebu za digitalnim obrazovanjem u okviru medijskog opismenjavanja u svrhu kritičkog analiziranja medijskih sadržaja, pouzdanog korištenja digitalnih aplikacija i usluga i prepoznavanja potencijalno štetnih sadržaja.

Iako je digitalna pismenost vrlo važan segment MIP-a, nikako nije i jedini, pa je ne bi trebalo svoditi samo na nju. Vijeće EU (2020) u *Zaključcima o medijskoj pismenosti u svijetu koji se neprestano mijenja* poima ovu sintagmu široko navodeći da ona obuhvata “tehničke, kognitivne, društvene, građanske, etičke i kreativne kapacitete koji građanima omogućuju da pristupe medijima i efikasnije koriste informacije i medije i sigurno i odgovorno kreiraju i dijele medijske sadržaje putem različitih platformi”⁵. I iz ovog pristupa evidentan je stav da medijsko i informacijsko opismenjavanje ne znači samo razvijanje digitalnih vještina nego i podsticanje kritičkog pristupa medijskim sadržajima, primjenjivanje etičkih standarda, te korištenje kreativnih i produkcijskih resursa medija i platformi.

Koliko će djeca, mladi i odrasli iskoristiti brojne medijske potencijale i resurse za lični i društveni razvoj u digitalnom dobu u velikoj mjeri zavisi od njihovih znanja i vještina za kritički pristup medijskim sadržajima, otpornosti na informacijske poremećaje, pronalaženje i prepoznavanje kvalitetnih i vjerodostojnih izvora informacija, te produkciju i dijeljenje sadržaja. Kvalitativno ispitivanje EU Kids Online⁶ provedeno 2020. u 19 država pokazalo je, između ostalog da:

- internetska iskustva djece su se znatno promijenila u posljednjih deset godina; sve je popularniji Youtube, a nacionalne društvene mreže ustupaju mjesto Instagramu i drugim poznatim aplikacijama
- napopularnije aktivnosti koje djeca svakodnevno rade na internetu su: gledanje videa, slušanje muzike, komuniciranje s prijateljima i porodicom, posjećivanje društvenih mreža i igranje video igrica

⁵ Council of the European Union. (2020) [Council conclusions on media literacy in an ever-changing world](#).

⁶ Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S., and Hasebrink, U. (2020). [EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries](#). EU Kids Online.

- većina ispitanika uzrasta 12-16 godina postigla je visoke ocjene u operativnim i socijalnim aspektima digitalnih vještina, a niže u vještinama upravljanja informacijama, kao i kreativnim vještinama oblikovanja online sadržaja
- glavni izvor pomoći djeci kada se sretnu na internetu s nečim uznemirujućim su roditelji, znatno manje prijatelji, a najmanje nastavnici
- minoran broj roditelja koristi tehnološke mogućnosti za roditeljsku kontrolu i zaštitu djece poput blokiranja ili filtriranja online sadržaja, praćenje online aktivnosti djece i pak geografskog lociranja djece kao što je GPS.

U *Rezoluciji Evropskog parlamenta o medijskom pluralizmu i slobodi medija u EU (2018)* preporučuje se državama članicama integrisanje medijske i informacijske pismenosti u nacionalne obrazovne sisteme, te jačanje MIP-a među različitim kategorijama građana putem formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja iz perspektive cjeloživotnog učenja. Eksplicirana je i potreba za posvećivanjem posebne pažnje osposobljavanju nastavnika za realizaciju tema iz ove oblasti. U svrhu što kvalitetnijeg MIP-a, Evropski Parlament podstiče države na jačanje saradnje između obrazovnog sistema, medija i organizacija civilnog društva uključujući i organizacije mladih.

U kontekstu rada s djecom u ovoj oblasti, bitna je i *Preporuka CM/Rec (2018)7 Komiteta ministara državama članicama o Smjernicama za poštivanje, zaštitu i ostvarivanje prava djeteta u digitalnom okruženju*⁷. Njom se tretiraju prava djece na nediskriminaciju, saslušanje, pristup digitalnom okruženju, zaštitu ličnih podataka, digitalno obrazovanje⁸, te druga prava i mjere u vezi sa zaštitom i osnaživanjem djece u svrhu razumnog, benefitarog i sigurnog korištenja interneta, te suočavanja s online rizicima.

Ulogom MIP-a bavi se i Stručna komisija Evropske komisije posmatrajući je kao jednu od bitnih strategija u borbi protiv dezinformacija. U dokumentu *Multidimenzionalni pristup dezinformacijama: Izvještaj Nezavisne stručne komisije o lažnim vijestima i online dezinformacijama*⁹ (2018) piše:

⁷Council of Europe. (2018). Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment – Recommendation CM/Rec (2018)7 of the Committee of Ministers.

⁸ Council of Europe. (2018). Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment – Recommendation CM/Rec (2018)7 of the Committee of Ministers.

U preporuci piše: 41. Države bi trebale podsticati razvoj digitalne pismenosti, uključujući medijsku i informacijsku pismenost, te obrazovanja za digitalno građanstvo, kako bi se osiguralo da djeca budu sposobna promišljeno učestvovati u digitalnom okruženju te kako bi se kod njih stvorila otpornost na rizike koji iz njega proizlaze. Obrazovanje za digitalnu pismenost trebalo bi biti uključeno u kurikulum osnovnog obrazovanja od najranije dobi, uzimajući pritom u obzir razvoj sposobnosti djeteta. (2018: 18).

⁹ European Commission.(2018) A multi-dimensional approach to disinformation -Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation.

Evropska komisija bi trebala pojačati akcije koje podržavaju medijsku i informacijsku pismenost za sve građane, uključujući razmjenu najboljih praksi i obrazovanje učitelja (npr., kroz Erasmus+, Training and Education 2020 i slične projekte) i promociju medijske pismenosti u kurikularnim reformama u Evropskoj uniji i PISA testiranjima. Naročitu pažnju trebalo bi posvetiti potrebama pojedinih podregija (npr., Baltika ili Istočne Evrope) (2018: 37).

Ovdje su, dakle, identifikovani učitelji kao bitni akteri MIP-a, te je istaknuta važnost njihovog obrazovanja i usvajanja dobrih praksi iz te oblasti. Eksplicirana je potreba integrisanja medijske pismenosti u formalno obrazovanje. Dalje, baltičke i istočnoevropske države detektovane su kao područja u kojima je naročito potrebna ova vrsta opismenjavanja, što je razumljivo imajući u vidu nizak nivo medijske pismenosti u njima, kao i izloženost lažnim informacijama, teorijama zavjera i drugim informacijskim poremećajima¹⁰.

U dokumentima EU koji se tiču MIP-a moguće je identifikovati nekoliko ključnih pojmova koji se spominju u kontekstu potrebe za razvijanjem znanja i vještina iz ove oblasti u digitalnom društvu. To su prije svega inovacije i razvoj društva, zatim socijalno uključivanje različitih kategorija stanovništva uključujući i one marginalizovane, zaštita prava i ličnih podataka medijskih korisnika, te zaštita djece i mladih od potencijalno štetnih medijskih sadržaja i mogućih zloupotreba.

Iako se pristupi MIP-u u evropskim državama razlikuju, među stručnjacima za ovu oblast prevladava stav da MIP treba razvijati u tri pravca:

1. obrazovnom koji podrazumijeva medijsko i informacijsko osposobljavanje nastavnika radi sticanja novih znanja i vještina, te njihovo prenošenje na učenike
2. produkcijskom koji podrazumijeva osposobljavanje medijskih korisnika za produkciju i distribuciju medijskih sadržaja i
3. participativnom koji podrazumijeva podsticanje građana da iskoriste resurse medija i platformi za društveni angažman

Rezultati ispitivanja provedenog među 65 edukatora medijske pismenosti iz 20 država (Fedorov, Levitskaya i Camarero, 2016) pokazali su da se na nivou osnovnog obrazovanja u segmentu medijskog obrazovanja najčešće podučava o: vrstama i žanrovima medija, zaštiti od štetnih medijskih utjecaja, medijskim funkcijama, medijskoj reprezentaciji i produkciji, te komercijalnim implikacijama medija, što korespondira s preporukama vodećih organizacija i stručnjaka iz ove oblasti.

¹⁰ Cvjetičanin D., Zulejhić E., Brkan D., Livančić-Milić B. (2019). [Dezinformacije u online sferi – Slučaj BiH](#).

Studija o edukaciji iz medijske pismenosti u Evropi¹¹ (European Media Literacy Education Study-EMEDUS) iz 2014. pokazala je da je u većini evropskih država MIP uključena u obrazovni sistem kroskurikularno, tj. u okviru već postojećih, obaveznih predmeta. Preciznije, u osnovnoškolskom obrazovanju teme iz ove oblasti su obavezne, ali u okviru drugih predmeta. O njima se najčešće uči u okviru nastave maternjeg jezika (54%), vizuelnih umjetnosti (50%), građanskog obrazovanja (38%) i informaciono-komunikacionih tehnologija (38%). S druge strane, na nivou srednoškolskog obrazovanja, teme iz ove oblasti se tretiraju kao poseban predmet, ali izborni, dok su oni sadržaji iz oblasti MIP-a koji su obavezni integrisani u kurikulume već postojećih predmeta. Teme iz ove oblasti najzastupljenije su u okviru kurikuluma maternjeg jezika, zatim u komunikaciju kao interdisciplinarni predmet, a potom u sociologiju, psihologiju i druge predmete. Najčešći naziv ovih tema je Medijsko obrazovanje ili Medijska pismenost.

U studiji koja se bavila integrisanošću medijske pismenosti u kurikulume (Zhang, Zhang i Wang, 2020) detektovani su i specifični ciljevi obrazovanja u ovoj oblasti u evropskim državama koji su prikazani u sljedećoj tabeli.

Tabela 2: Specifični ciljevi medijskog obrazovanja učenika u evropskim državama

Izvor: Zhanh, Zhang i Wang, 2020: 57)

DRŽAVA	CILJ
Austrija	Osnaživanje učenika da budu kritički korisnici medija, kao i podsticanje učenika da proizvode vlastite medijske sadržaje.
Finska	Razvijanje komunikacijskih i medijskih vještina
Francuska	Razvijanje kritičkog odnosa prema medijima
Njemačka	Analiziranje medija i načina na koji proizvode poruku, uz prilike da kreiraju publiku za svoja interesovanja i potrebe kreiranjem medijskih proizvoda
Mađarska	Razumijevanje mehanizama utjecaja elektronskih medija, pronalaženje potrebnih informacija i njihovo selektivno korištenje
Irska	Obrazovanje učenika u širem smislu
Švedska	Produkovanje, analiziranje i komuniciranje slikama; popularna kultura je vrijedna izučavanja
Turska	Osvještavanje o negativnim učincima medija
Velika Britanija	Osnaživanje učenika za kritičko korištenje medija

U Evropi je primjetna i tendencija ka koregulaciji određenih pojava u medijskoj industriji kako bi se nadomjestila nedostaci tržišnog modela s jedne strane, a istovremeno zaštitila sloboda izražavanja od pretjeranog intervencionizma. Dosad je, međutim, neupitno da je neka važna

¹¹ Hartai, László. (2014). [Report](#) On Formal Media Education In Europe (WP3).

pitanja poput zaštite djece od potencijalno štetnih medijskih sadržaja ili suzbijanja govora mržnje potrebno regulisati. Istovremeno, u segmentu normativne regulative MIP-a koje se tiče djece i mladih evidentan je odmak od protekcionističkog ka participativnom pristupu. Drugim riječima, paternalistički odnos u kojem se djeca i mladi štite od spornih sadržaja zabranjivanjem tih sadržaja ili ograničavanjem pristupa mijenja se pristupom čija je svrha osposobljavanje djece i mladih da koriste medije i platforme na pravilan i siguran način za ličnu i društvenu dobrobit.

Posljednjih nekoliko godina, institucije EU intenzivirale su aktivnosti promovisanja MIP-a i njenoj integraciji u obrazovne sisteme, te finansiranju programa iz ove oblasti. Usljed razvoja tehnologije, većina evropskih država je posljednjih nekoliko godina uvela određene oblike medijskog opismenjavanja djece u nižim razredima osnovne škole. Ipak, integrisanje MIP-a u obrazovne sisteme ne ide brzo ni u državama članicama EU. Proces varira od države do države, ali je generalno znatno sporiji od promjena koje se dešavaju u digitalnom društvu.

U Izvještaj o formalnom medijskom obrazovanju u Evropi (2014) identifikovana su zajednička obilježja uspješnih programa medijskog opismenjavanja u Evropi:

- fokusiranje na konkretne starosne grupe i kreiranje odgovarajućih programa
- uvažavanje specifičnosti karakteristika konkretnog medija (medijska logika)
- obezbjeđivanje logične strukture o predmetu obuke i zanimljivih primjera na izrazito kreativan način
- ubacivanje zabave
- traženje feedbacka o obrazovnoj/informativnoj učinkovitosti

S druge strane, zajednička obilježja neuspješnih programa medijskog opismenjavanja u Evropi su:

- pretjerivanje s didaktikom
- zanemarivanje vizuelnih aspekata TV emitovanja i
- postavljanje previsokih očekivanja ili nedosezanje šire publike iako strategije učenja mogu biti vrlo dobre

2.2. Medijska i informacijska pismenost djece i mladih u BiH

Djecu i mlade u BiH, kao i u drugim državama, vrebaju brojne upasnosti u medijskom okruženju, prvenstveno na internetu (npr. pornografski sadržaji, zloupotreba ličnih podataka, online zlostavljanje, finansijske prevare, pedofili itd.). Iz formalno-pravnog ugla, ni jedna institucija u BiH nema zakonski propisane obaveze medijskog i informacijskog opismenjavanja djece i mladih. BiH, budući da nije članica EU, nema obavezu niti objavljuje godišnje izvještaje o stanju medijske i

informativne pismenosti u državi. Ali, postoji više istraživanja o djeci i mladima u BiH čiji nalazi su koherentni, a oni ukazuju na to da su njihove kompetencija iz oblasti medijske i informativne pismenosti slabe.

U *Pozicijskoj studiji o politikama i strategijama medijske i informativne pismenosti u Bosni i Hercegovini: Medijska i informativna pismenost – vrijeme je za strateški pristup* (2019) navedeno je da djeca i mladi u BiH imaju vrlo ograničene ili nikakve mogućnosti za sticanje vještina i kompetencija potrebnih za uspješno življenje u digitalnom dobu. Studija o mladima u BiH (Turčilo i sar., 2019) potvrdila je da oni izrazito mnogo koriste digitalne medije i platforme, prvenstveno društvene mreže, ali uglavnom u zabavne, a vrlo malo u edukativne, informativne, kreativne i druge korisne svrhe. Konkretno, 70,3% mladih ispitanika u BiH izjasnilo se da je praktično uvijek i svuda online, ali koriste društvene mreže za stalno pregledanje sadržaja koje su objavili drugi mladi, za praćenje modnih trendova i u druge zabavne svrhe, a ne za društveni angažman.

Ispitivanje provedeno među 1200 srednjoškolaca i studenata (Hrnjić Kuduzović, 2016) o njihovim informativnim navikama i preferencijama, pokazalo je da kompetencije mladih za procjenjivanje vjerodostojnosti online informacija nisu dovoljno razvijene. Ne pridaju adekvatnu pažnju najvažnijim konvencionalnim kriterijima za procjenu vjerodostojnosti informacija poput kredibiliteta izvora ili zastupljenosti činjenica u sadržaju, više pažnje obraćaju na vizuelne elemente online informacija nego na identifikaciju njenih izvora, visoko vrednuju komoditet, brzinu i prezentacijska obilježja online informacija dajući im prednost u odnosu na kognitivno zahtjevnije indikatore vjerodostojnosti informacije.

Sistem formalnog obrazovanja u BiH, ipak, još uvijek nije prepoznao potrebu za medijskim i informativnim opismenjavanjem učenika, ali ni budućih profesora razredne i predmetne nastave, kao ni ogajatelja u predškolskim ustanovama. Zato ostaje i problem ljudskih resursa, odnosno kompetentnosti nastavnika koji bi realizovali teme iz ove oblasti. Za obimniju i kvalitetniju integraciju MIP-a u formalno obrazovanje nužno je da budući učitelji i nastavnici steknu odgovarajuće obavezno znanje i kompetencije iz ove oblasti tokom studija. Budući da je MIP široka i obimna oblast kratkoročne, ad hoc obuke neće biti adekvatna zamjena za nedostatak ovog predmeta u formalnom obrazovanju budućih prosvjetnih radnika. Izvjesno je i da će usljed ubrzanog razvoja digitalnih medija i platformi, te njihove intenzivne involviranosti u svakodnevicu djece i mladih rasti i izazovi s kojima se suočavaju oni, ali i njihovi nastavnici u procesu obrazovanja i odgoja.

Teme koje se tiču medija su i u kvantitativnom i u kvalitativnom smislu zapostavljene o obrazovnom sistemu BiH (Tajić, 2013; Čičkušić, 2014; Ibrahimović, 2015; Selesković, 2019). U kvantitativnom smislu, riječ je o samo nekoliko časova godišnje što varira od entiteta do entiteta

i kantona do kantona, a u kvalitativnom smislu teme su fokusirane na film, a ne na digitalne medije i platforme. Na nivou osnovnog obrazovanja, medijske teme su uglavnom obuhvaćene nastavnim programom iz maternjeg jezika, a odnose se dominantno na filmsku umjetnost, te dijelom na pozorište, televiziju i radio. U višim razredima osnovne škole, u okviru nastavnog programa iz informatike učenici stiču određene digitalne kompetencije. Na nivou srednjeg obrazovanja, teme koje su tiču medija i medijskih kompetencija obuhvaćene su, osim u nastavi maternjeg jezika, u nastavi informatike, te demokratije i ljudskih prava.

“Dominira činjenični pristup u proučavanju medija, zasnovan na usvajanju činjenica o povijesti medija, jeziku, formatu i slično. U kvalitativnom smislu, najočitiji je nedostatak kritičkog pristupa medijskim sadržajima, i posebno nedostatak proučavanja društvenih implikacija dominantnih medija među mladima: interneta, video igara, mobitela” (Čičkušić, 2014: 187). Od vremena provođenja ovog istraživanja do danas, nisu se desile bitne promjene u poziciji MIP-a u obrazovnim sistema u BiH, naročito u njenom entitetu Federacija BiH.

Grafikon 1: Pozicija medijske i informacijske pismenosti u BiH

Novost je predmet *Digitalni svijet* koji je od školske 2021/22. obavezan u drugom razredu osnovne škole u obrazovnom sistemu RS-a, a od 2022/23. i u trećem. Kao što je primjetno iz naziva predmeta, u njegovom fokusu je digitalna dimenzija medijske pismenosti. U okviru njega djeca uče o pravilnom i bezbjednom korištenju digitalnih uređaja uključujući i njihov utjecaj na zdravlje, zaštitu ličnih podataka, bontonu u digitalnom svijetu, pretraživanju informacija na internetu i algoritamskom načinu razmišljanja. U RS-u je planirano i integrisanje tema iz oblasti

MIP-a u procesu inoviranja nastavnih programa postojećih predmeta u gimnazijama. S druge strane, u Federaciji BiH u kojoj je, za razliku od RS-a, obrazovni sistem decentralizovan i razlikuje se od kantona do kantona, proces integrisanja MIP-a u nastavne programe kasni i za sada nisu napravljeni značajni iskoraci u tom pravcu. U *Pozicijskoj studiji o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini* detektovani su neki od uzroka takvog stanja:

Nerazumijevanje osnovnih principa, a ni urgencije vezane za razvoj vještina medijske i informacijske pismenosti među svim učesnicima obrazovnog procesa, u znatnoj mjeri onemogućava ubrzaniji rad na strateškom promišljanju i kreiranju politika o medijskoj i informacijskoj pismenosti. Također, uslijed nespremnosti za sistemsku integraciju medijske i informacijske pismenosti u obrazovni proces, obrazovni sistemi se susreću sa polovičnim, a ponekad i konfliktnim metodologijama integracije medijske i informacijske pismenosti u strukture formalnog obrazovanja. (2020: 18).

Pomak predstavlja *Strategija razvoja medijske i informacijske pismenosti u sistemima obrazovanja Kantona Sarajevo* koju je Vlada ovog kantona usvojila 2022. godine¹². Njen cilj je integrisanje MIP-a u sve nivoe obrazovanja, od predškolskog, osnovnog odgoja i obrazovanja, srednjeg i visokog obrazovanja, do programa obrazovanja odraslih, odnosno sistema cjeloživotnog učenja.

Budući da su nastavnici među bitnim akterima MIP-a i da njihov stav može utjecati kako na kvalitet realizacije medijskih tema tako i na odnos učenika prema MIP-u, bitno je uzeti u obzir i njihove stavove prema MIP-u. Prema dostupnim ispitivanjima, nastavnici u bosanskohercegovačkim školama prepoznaju potrebu prvo za vlastitim opismenjavanjem u ovoj oblasti, a onda i za opismenjavanjem svojih učenika (Tajić, 2013; Ibrahimbegović Tihak, 2015; Čičkušić, 2015). U svrhu lakšeg i učinkovitijeg involviranja MIP-a u formalno obrazovanje, nužno je razviti kvalitetan didaktički materijal na B/H/S jeziku.

Za razliku od mnogih drugih država u kojem su biblioteke važni akteri u procesu informacijskog opismenjavanja građana, školske, gradske i univerzitetske biblioteke u BiH tek se počinju uključivati u taj proces. Američki kutak Sarajevo i Mediacentar održali su do sada nekoliko radionica medijske pismenosti u biblioteci s ciljem unapređenja vještina korisnika biblioteka, naročito onih mlađih, za razumijevanje medijskog tržišta i medijskih sadržaja, provjeravanje online informacija i kreiranje medijskih sadržaja¹³. Među malobrojnim aktivnostima biblioteka u ovom segmentu je i radionica "Medijska pismenost" održana u narodnoj biblioteci "Dr. Mustafa

¹² Zugic, Mediha.(2022). [Medijska i infomacijska pismenost postaje dio obrazovnog sistema Kantona Sarajevo.](#)

¹³ Mediacentar. (2021). [Radionice medijske pismenosti u biblioteci – workshop.](#)

Kamarić” u Gračanici 2021. povodom Međunarodnog dana pismenosti. Ali, sve su sporadične, nesistemske aktivnosti pojedinih biblioteka koje su daleko od potreba njihovih korisnika i edukacijskih resursa koje bi biblioteke trebale ponuditi. To bi trebalo promijeniti. Biblioteke, pogotovo školske i univerzitetske bi mogle postati mjesto održavanja radionica iz oblasti informacijske pismenosti. Takođe bi bibliotekari u svakodnevnoj, neposrednoj komunikaciji s korisnicima mogli usmjeravati učenike i studente na kvalitetne i vjerodostojne izvore informacija.

Jaz između potreba učenika u digitalnom dobu i medijskih i informacijskih kompetencija koje im nude obrazovni sistemi u BiH, nastoje ublažiti organizacije civilnog društva, državno regulatorno tijelo, te određene javne institucije i organizacije u čijoj je nadležnosti MIP. Neke od javnih institucija u čijoj je nadležnosti MIP poput Ministarstva sigurnosti BiH i Ministarstva saobraćaja i veza RS. U strateško opismenjavanje građana u digitalnom dobu trebalo bi se aktivnije uključiti i Ministarstvo civilnih poslova BiH, Ministarstvo komunikacija i prometa BiH, Direkcija za evropske integracije BiH i Vijeće ministara BiH.

Evidentan je nedostatak koordinacije između različitih aktera aktivnih u ovoj oblasti i preklapanje nekih aktivnosti. Pomak u tom smislu predstavlja neformalna Mreža aktera aktivnih u ovoj oblasti u okviru koje se razmjenjuju resursi, ideje, iniciraju i povezuju aktivnosti, a čiji rad koordinira RAK BiH. Vrijedan resurs predstavlja web stranica RAK-a i UNESCO-a www.medijskapismenost.ba s pratećim nalogima na društvenim mrežama i platformama¹⁴, namijenjena učenicima, nastavnicima, roditeljima i stručnjacima. Državno regulatorno tijelo je inicijator i koordinator većine aktivnosti u ovoj oblasti. Formalno-pravno posmatrano, ni RAK nema eksplicitnu zakonsku obavezu da medijski i informacijski opismenjuju građane, pa ni djecu i mlade. Međutim, shodno praksama regulatornih tijela u većini evropskim državama u kojima su regulatorna tijela glavni akteri u radu s djecom i mladima u ovom polju (npr. u Velikoj Britaniji, Njemačkoj, Hrvatskoj itd.) i RAK je u posljednjih nekoliko godina intenzivirao aktivnosti u vezi s medijskim potrebama i navikama djece i mladih. Objavljeno je nekoliko studija i radova o ovim temama, te realizovano nekoliko događaja i kampanja, prvenstveno onih kojih se tiču sigurnosti djece na internetu.

¹⁴ Medijska i informacijska pismenost u Bosni i Hercegovini [FB link](#), Webobran YouTube [Link](#), Webobran Instagram [Link](#), Webobran TikTok [Link](#).

Tabela 3: Analiza situacije u oblasti medijske i informacijske pismenosti u BiH

<p style="text-align: center;">SNAGE</p>	<p style="text-align: center;">SLABOSTI</p>
<p style="text-align: center;">PRILIKE</p> <ul style="list-style-type: none"> - edukovanje nastavnika za MIP - proširivanje kapaciteta za promociju MIP-a - institucionalizovanje saradnje s nadležnim ministarstvima - kreiranje akcionog plana - uključivanje predškolskih ustanova u MIP projekte - uključivanje medija u zagovaranje i obrazovanje - uključivanje biblioteka u informacijsko opismenjavanje učenika - informisanje i edukovanje osoblja u resornim ministarstvima 	<p style="text-align: center;">PRIJETNJE</p> <ul style="list-style-type: none"> - nedovoljan angažman ministarstava obrazovanja i pedagoških zavoda - nedostatak ljudskih, finansijskih i tehničkih resursa - kompleksni sistemi obrazovanja - otpor obrazovnih sistema promjenama - upitan kvalitet pojedinih neformalnih obuka

3. Dobre politike i prakse MIP-a u Evropi

U definisanju i realizovanju mjera koje će doprinijeti učinkovitom medijskom i informacijskom opismenjavanju djece u digitalnim dobu, BiH se treba voditi politikama i praksama koje su se pokazale dobrim drugim evropskim državama prilagođavajući ih lokalnom kontekstu.

Finska se opravdano može smatrati predvodnikom u strateškom pristupu MIP-u građana uopće, pa tako i djece i mladih. U njoj medijsko obrazovanje ima višedecenijsku tradiciju koja seže do 1950-ih, a zvaničan je dio nacionalnog kurikuluma od 2004. Ova država je 2004. godine objavila Program za djecu i medije kojim je obuhvaćeno devet oblasti:

1. zakonodavstvo o audiovizuelnim programima koji krše krivično pravo
2. zakonodavstvo o zaštiti maloljetnika od štetnog audiovizuelnog sadržaja
3. istraživanja i distribucija informacija
4. novi aspekti medijskog obrazovanja
5. odgovornost medijske industrije
6. upotreba sistema za filtriranje
7. proizvodnja kvalitetnog programa za djecu
8. digitalna inkluzija
9. podrška roditeljima i porodici

Od tada do danas državne institucije su provele brojne i temeljite mjere koje su utjecale na stanje MIP-a:

- inovirali su i legislativu i obrazovanje
- reformisali su legislativu o sigurnosti djece
- edukovali su učitelje za teme o online sigurnosti djece
- distribuisali su edukativne materijale učiteljima širom države
- pokrenuli su portal o medijskoj edukaciji djece
- uveli su medijsku pismenost u kurikulume
- ojačali su saradnju s biblioteka, organizacijama civilnog društva i medijima
- označili su sve vrste audiovizuelnog sadržaja
- izbalansirali su protekcionistički i participativni pristup MIP-u

Na osnovu Zakona o mladima, Ministarstvo prosvjete i kulture zaduženo je i za podsticanje aktivnog građanstva i socijalno osnaživanje mladih ljudi. Politika osnaživanja djece i mladih podrazumijeva i razvijanje MIP-a, s ciljem njihovog razvijanja u aktivne građane s razvijenim osjećajem odgovornosti, te podsticanja aktivnog učešća u informacijskom društvu uz razvijanje medijskih vještina.

Finska je primjer vrlo sistematičnog pristupa MIP-u u kojem je MIP integrisan u kurikulume. Istovremeno, ova država nije odustala od normativnog regulisanja medijske industrije

prebacujući odgovornost na roditelje i nastavnike za MIP djece i mladih nego je reformisala i svoj zakonodavni okvir kako bi zaštitila djecu od potencijalno štetnih medijskih utjecaja, dok je istovremeno provela i obrazovne reforme. Iz finskog pristupa MIP-u, BiH bi mogla uvidjeti prednosti koordinisanog djelovanja u ovoj oblasti u kojem su državne institucije preuzele odgovornost i provele konkretne mjere u obrazovnoj politici i medijskoj legislativi.

Njemačka je sljedeća država koja je bitno inovirala svoj obrazovni sistem u oblasti MIP-a. Usvojila je strategiju *Obrazovanje u digitalnom svijetu*, od 2021. obavezne su i digitalne kompetencije u obrazovanju učitelja. Planirano je da do 2026. sva djeca budu obučena digitalnim i medijskim vještinama. Ova vrsta opismenjavanja uključuje šest oblasti prikazanih u tabeli.

Tabela 4: Strateški i kompetencijski okvir za digitalno obrazovanje i pismenost

Preuzeto iz: Schulenkorf, Krahl, Dadaczynski i Okan, 2021: 4.

Područje kompetencija za digitalno obrazovanje i digitalnu pismenost	
Pretraživanje, procesiranje i čuvanje	Ovo uključuje pretraživanje i filtriranje izvora i informacija u različitim digitalnim okruženjima, procjenu i procjenu ovih informacija i izvora, te pohranjivanje i preuzimanje raznih informacija i podataka.
Komuniciranje i saradnja	Ovo znači interakciju uz pomoć digitalnih komunikacijskih tehnologija, dijeljenje podataka i informacija, rad uz različite digitalne alate, poznavanje i pridržavanje pravila ponašanja i aktivno učešće u društvu.
Produkcija i prezentacija	Sažeto razvojem i proizvodnjom, obradom i integracijom različitih sadržaja i poštovanjem pravnih zahtjeva.
Zaštita i sigurno djelovanje	Ovo uključuje sigurno djelovanje u digitalnom okruženju uzimajući u obzir rizike i opasnosti, zaštitu ličnih podataka i privatnost, štiteći zdravlje korištenjem digitalnih tehnologija na zdrav način i zaštitu prirode i okoliš.
Rješavanje problema i djelovanje	Ovo obuhvata rješavanje tehničkih problema, korištenje digitalnih alata po potrebi, utvrđivanje vlastitih deficita i traženje rješenja, prepoznavanje i formulisanje algoritama.
Analiziranje i reflektovanje	Ovo sadrži analizu i ocjenu medijskih ponuda uključujući namjere i efekte informacija pružanje i sveobuhvatno razumijevanje i odraz medija u digitalnom svijetu, uključujući šanse i prednosti, ali i rizike i nedostatke.

S obzirom na to da je njemački obrazovni sistem decentralizovan, strategija podrazumijeva obavezan obrazovni okvir na državnom nivou koji je prikazan u tabeli, dok je svakoj pokrajini ostavljena sloboda da definiše ciljeve svog obrazovnog sistema u promovisanju digitalne medijske pismenosti u školama. Strategijom je predviđena kroskurikularna zastupljenost ove vrste pismenosti u obrazovanju učenika, a ne kao poseban predmet. Po uzoru na njemački model, BiH bi na državnom nivou mogla usvojiti nekoliko ključnih MIP kompetencija u nacionalnoj jezgri nastavnih planova i programa za u predškolskom, osnovnom i srednjoškolskom obrazovanju, dok bi entiteti i kantoni mogli operacionalizovati te ključne kompetencije shodno specifičnostima svojih obrazovnih sistema.

Francuska je država s dugom tradicijom medijskog obrazovanja čiji je cilj osposobljavanje djece i mladih za kritičko promišljanje o medijskim sadržajima. Teme koje se tiču medija zastupljene su u formalnom obrazovanju kroskurikularno na različitim nivoima- od predškolskog do kraja srednjoškolskog obrazovanja. Ključnu ulogu u tom procesu ima Centar za medijsku i informacijsku pismenost pri nacionalnom ministarstvu obrazovanja (Centre de l'enseignement vezu et des mediji d'informacije -CLEMI). U saradnji s pedagoškim društvima CLEMI širom države provodi brojne edukativne projekte u školama iz oblasti MIP-a.

Četiri su glavne oblasti njegovog djelovanja:

1. obuka nastavnika
2. produkcija didaktičkog materijala
3. razvoj medijskih sadržaja u školama
4. organizacija edukativnih aktivnosti i saradnja s medijima

U ovoj vrsti opismenjavanja učenika vrlo značajnu ulogu imaju nastavnici bibliotekari u školama. Među raznovrsnim događajima koje obilježavaju je *Medijska sedmica u školama* tokom koje se održavaju radionice o medijima, diskusije s medijskim zaposlenicima i posjete redakcijama. Osim za učenike, CLEMI organizuje i obuke za učitelje i trenere iz ove oblasti, proizvodi edukativne materijale za roditelje, kao i edukativno-zabavne događaje za cijelu porodicu. Cilj ovih edukativnih događaja i materijala je pomoći djeci da budu pametniji i odgovorniji korisnici medija, a roditeljima da budu kompetentniji za dijalog o medijskim temama. Iz francuskog pristupa medijskom obrazovanju BiH može usvojiti taktiku intenzivne, direktne saradnje sa školama uključujući ne samo događaje za učenike nego i roditelje organizovanjem kreativnih radionica i obilježavanjem medijski značajnih datuma.

Velika Britanija je još jedan primjer sistematičnog i koordinisanog djelovanja na polju MIP-a. Državna regulatorna agencija Ofcom je glavni nosilac inicijativa i aktivnosti, objavljuje brojna istraživanja, a vrlo je aktivna i akademska zajednica, obrazovne ustanove, javne institucije u čijoj

nadležnosti su pojedina pitanja iz ove oblasti, a onda i organizacije civilnog društva. Odlične studije britanskog regulatora u saradnji s akademskom zajednicom o medijskim navikama i preferencijama djece i mladih dobar su primjer kvalitetnog istraživanja iz ove oblasti. Nalazi takvih studija mogu poslužiti i kao dobro polazište u zagovaranju promjena u obrazovnim i medijskim politikama.

Irska može poslužiti kao primjer multidisciplinarnog pristupa MIP-u- U okviru predmeta *Društveno, lično i zdravstveno obrazovanje* (Social, Personal and Health Education) integrisane su i teme koje se tiču medijskog i informacijskog opsićenjavanja. Konkretno, djeca uče o tome kako sigurno koristiti internet, naročito društvene mreže, te o *cyber* zlostavljanju i zloupotrebi djece. Za učitelje su kreirani vodiči i jednostavni planovi lekcija kako bi mogli realizovati časove kojima će osnovnoškolci steći višestruke medijske kompetencije. Ono podrazumijevaju i oglašivačku pismenost. U tu svrhu učiteljima je bio na raspolaganju edukativni resurs *MediaWise* s osam interaktivnih lekcija i planovima časa za svaku temu o kojoj djeca uče tokom dvije godine koliko imaju ovaj predmet u uzrastu od 5 do 12 godina. Školama je ostavljena sloboda kada i kako će ga realizovati. Ovo je bio pilot projekt, pa tek treba utvrditi koliko se na ovakav način ograničenim brojem časova može doprinijeti dugoročnoj dobrobiti djece.

Hrvatska je primjer države u kojoj je MIP fokusiran na osnovnoškolsko obrazovanje i dominantno je obuhvaćen predmetom hrvatski jezik i književnost. Nešto se o medijima uči u okviru drugih predmeta, ali vrlo kratko. Pozitivan je angažman Agencije za elektroničke medije koja je u posljednjih nekoliko godina objavila dosta edukativnih materijala, te organizovala razne radionice i seminare za djecu, mlade, roditelje i nastavnike. Od hrvatskog regulatornog tijela, BiH može naučiti kako osmišljavanjem i realizovanjem kvalitetnih MIP projekata privući donatorska sredstva, proizvesti kvalitetne i trajno dostupne edukativne materijale, te tako doprinijeti održivosti i učinkovitosti MIP projekata.

4. Mapiranje utjecajnih javnosti

Važnu ulogu u strateškom opismenjavanju djece i mladih o temama koje se tiču medija, platformi i informacija u digitalnom društvu imaju ministarstva na različitim nivoima- kantonalnim, entitetskim i državnom. Teme iz ove oblasti su prvenstveno u nadležnosti ministarstava obrazovanja (i kulture), te dijelom ministarstava transporta i saobraćaja (razvoj informacijskog društva; sigurnost djece na internetu i zaštita od ilegalnih i štetnih sadržaja), državnog ministarstva civilnih poslova (strategija medijskog i informacijskog opismenjavanja građana) i državnog ministarstva sigurnosti (*cyber* sigurnost). Ministarstvo sigurnosti BiH bilo je uključeno u kampanje zaštite djece na internetu (Turčilo i Tajić, 2015), kao i entitetsko ministarstvo transporta i komunikacija RS u saradnji s entitetskim ministarstvom obrazovanja i kulture (Hodžić, Petković & Bašić Hrvatinić, 2019). Ministarstvo transporta i saobraćaja RS takođe je inicijator ideje upućene Pedagoškom zavodu RS da se u gimnazijama u ovom bh. entitetu izučava medijska pismenost. Iako su aktivnosti ovih ministarstava sporadične, možemo zaključiti da postoji njihova zainteresovanost za MIP i pozitivan odnos prema edukaciji djece i mladih iz ove oblasti. Nasuprot tome, većina ranije spomenutih institucija dosad, osim deklarativne podrške, nije preduzela konkretne mjere da unaprijedi medijsku i informacijsku pismenost djece i mladih. Bez ovih institucija je nemoguće postići sistemске i dugoročne promjene u ovoj oblasti tako da one i dalje ostaju važni stakeholderi u svim zagovaračkim kampanjama. Prvenstveno je bitno konačno usvojiti strategiju medijskog i informacijskog opismenjavanja u BiH kako bi svi projekti i aktivnosti bili u funkciji ostvarivanja strateškog cilja. On podrazumijeva razvoj informacijskog društva, odnosno postizanja višeg nivoa medijske i informacijske pismenosti građana kako bi optimalno koristili resurse informacione-komunikacione tehnologije za ličnu i društvenu dobrobit.

Zbog tromosti institucija u kompleksnim obrazovnim sistemima BiH, u zagovaranju i integrisanju MIP-a u obrazovanje djece i mladih mogao bi se primijeniti *bottom-up* pristup. Dok se čeka reformisanje obrazovnih politika, učenicima, nastavnicima i roditeljima koji se suočavaju s izazovima odrastanja u digitalnom dobu mogu se demonstrirati benefiti MIP-a održavanjem radionica, seminara, obilježavanjem medijski značajnih datuma u školama i drugih edukativnih događaja. To nikako ne znači odustajanje od promjene obrazovnih i medijskih politika nego samo da djeca i mladi, ali i svi oni koji učestvuju u njihovom obrazovanju i odgoju više ne mogu čekati.

Široka je lepeza utjecajnih javnosti koje se mogu uključiti u taj proces. Osim onih koji su već prepoznatljiviji poput organizacija civilnog društva, menadžmenta škola, nastavnika, učenika i studenata u MIP aktivnostima bi mogle učestvovati i ustanove za predškolski odgoj djece (menadžment, odgajatelji, djeca, roditelji). U dosadašnjim projektima iz ove oblasti u BiH, predškolska djeca su bila zanemarena, a zbog izloženosti djece medijima i ekranima mnogo prije polaska u školu ne treba čekati njihov polazak u školu da bi ih se edukovalo o medijima. Pedijatri i dječiji psiholozi takođe uočavaju određene štetne posljedice nepravilne i pretjerane izloženosti

djece neprimjerenim i štetnim medijskim sadržajima, pa bi bilo korisno i njih uključiti u medijsku edukaciju djece i mladih, ali i roditelja. Iz sličnih razloga među stakeholderima su i porodična savjetovališta. U Španiji se organizuju besplatni online treninzi za roditelje “Digitalno građanstvo” radi smanjivanja digitalnog jaza između roditelja i djece i pravilnog korištenja potencijala interneta za vlastitu i društvenu dobrobit.

U medijskom obrazovanju djece i mladih u BiH dosad su najaaktivnije bile organizacije civilnog društva. Posebno se profilisao Mediacentar koji je postao prepoznatljiv akter neformalnog medijskog obrazovanja organizovanjem medijskih kampova za mlade, treninga iz ove oblasti, radionica, seminara, studijskih posjeta redakcijama, objavljivanjem analitičkih tekstova, priručnika i drugih edukativnih materijala. Istovremeno, evidentno je djelovanje pojedinih OCD u ovom polju čiju je djelatnost teško povezati s MIP-om i čiji su ljudski resursi i kvalitet obuka upitni sa stajališta učinkovitosti njihovih neformalnih edukacija. U tom smislu bi u procesu integrisanja MIP-a u obrazovanje djece i mladih, valjalo razmotriti načine verifikovanja neformalnih obuka koje se nude djeci, mladima, nastavnicima i drugim akterima obrazovno-odgojnog procesa.

U nastavku su, radi preglednosti, tabelarno prikazane utjecajne javnosti u procesu integrisanja medijske i informacijske pismenosti u obrazovne sisteme u BiH. Pritom je, na osnovu dosadašnjeg iskustva i pokazane spremnosti za rad u ovom polju, prikazano i očekivano raspoloženje svake od tih javnosti prema budućim MIP projektima i događajima. Procijenjeni su i resursi kojima oni raspolažu, te mapirane njihove uloge, odnosno navedene aktivnosti koje su u njihovoj nadležnosti i u kojima bi mogli učestvovati.

Tabela 5: Utjecajne javnosti u medijskom i informacijskom opismenjavanju djece i mladih

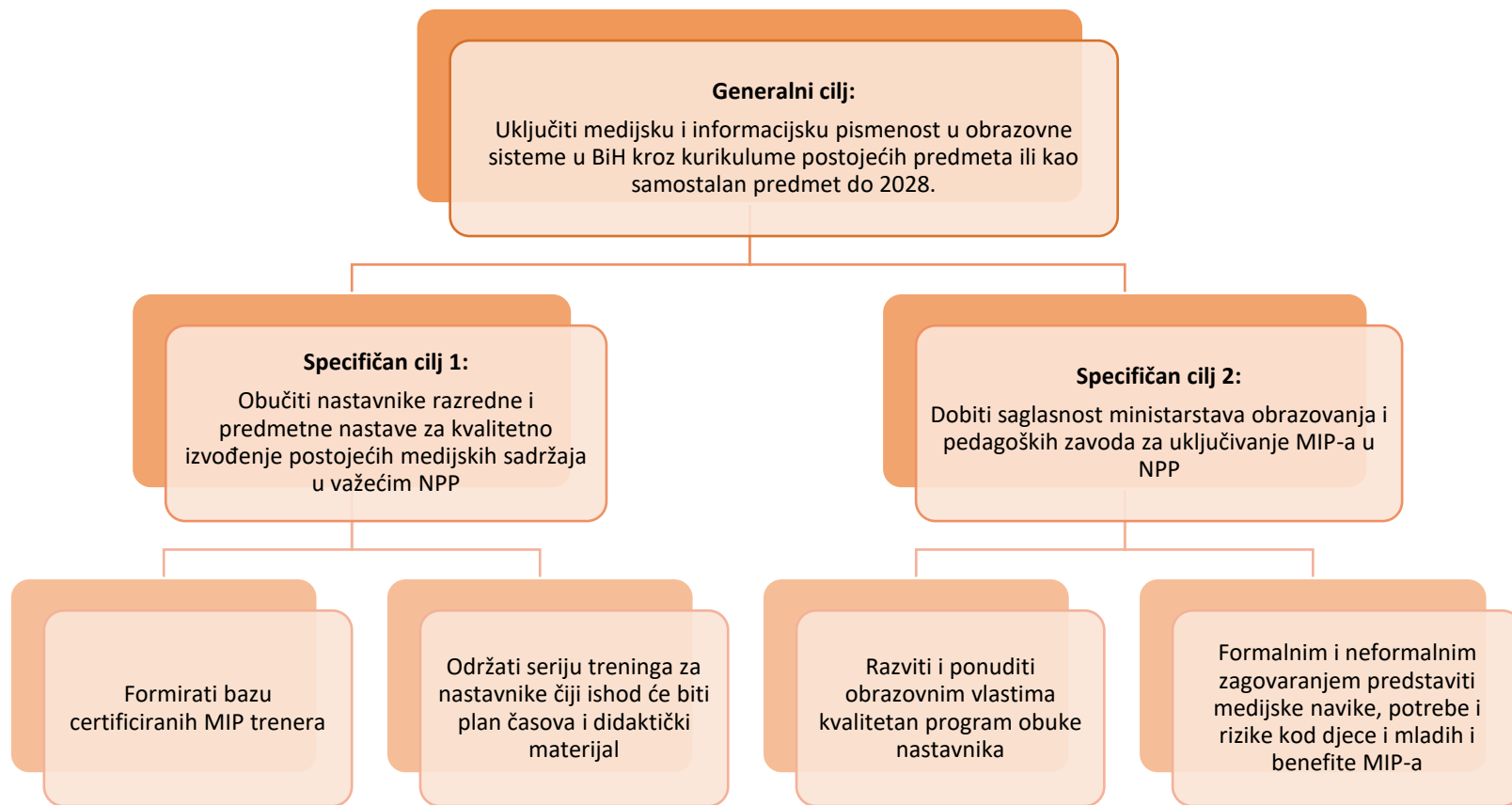
Utjecajne javnosti	Rasploženje prema MIP aktivnostima	Resursi kojima raspolažu	Uloga
Menadžment osnovnih škola	nepoznato	prostor, učenici, nastavnici	saglasnost za MIP događaje
Nastavnici osnovnih škola	pozitivno	znanje	-motivisanje i regrutovanje učenika -koordinisanje događaja
Vijeća roditelja	nepoznato	umreženost s roditeljima i školama	-komunikacija s roditeljima -motivisanje i regrutovanje roditelja
Učenici	pozitivno	vrijeme za MIP edukacije	učestvovanje u MIP događajima
Menadžment srednjih škola	nepoznato	prostor, učenici, nastavnici	saglasnost za MIP događaje
Nastavnici srednjih škola	pozitivno	znanje	-motivisanje i regrutovanje učenika -koordinisanje događaja
Novinarske sekcije	pozitivno	vrijeme za MIP edukacije	učestvovanje u MIP događajima
Entitetski pedagoški zavodi	U RS pozitivno U FBiH nepoznato	ljudski normativni	-saglasnost za MIP događaje - saglasnost za edukativne materijale iz oblasti MIP-a koji se mogu koristiti u nastavi - stručno usavršavanje nastavnika za realizaciju MIP nastavnih sadržaja -koordinisanje aktivnosti
Kantonalni pedagoški zavodi u FBiH	nepoznato	ljudski normativni	-saglasnost za MIP događaje - saglasnost za edukativne materijale iz oblasti MIP-a koji se mogu koristiti u nastavi - stručno usavršavanje nastavnika za realizaciju MIP nastavnih sadržaja -koordinisanje aktivnosti
Dekanati pedagoških fakulteta	nepoznato	studenti nastavnici istraživači prostor	saglasnost za MIP događaje

Utjecajne javnosti	Rasploženje prema MIP aktivnostima	Resursi kojima raspolažu	Uloga
Asocijacije studenata	nepoznato	Umreženost sa studentima i menadžmentom Fakulteta	-učestvovanje u organizovanju događaja -motivisanje i regrutovanje studenata
Studenti	nepoznato	vrijeme za MIP edukacije	učestvovanje u MIP događajima
Menadžment ustanova za predškolski odgoj	nepoznato	prostor, djeca, odgajatelji	saglasnost za MIP događaje
Odgajatelji	pozitivno	znanje	učestvovanje u događajima
Roditelji	nepoznato	vrijeme za MIP edukacije	učestvovanje u događajima
Bibliotekari	nepoznato	prostor edukativni resursi neposredni kontakt s korisnicima	učestvovanje u aktivnostima organizovanje događaja
Akadska zajednica	pozitivno	znanje	-provođenje istraživanja -učestvovanje u naučnim i stručnim skupovima -zagovaranje MIP-a -motivisanje studenata za uključenje u MIP događaje
Regulatorna agencija za komunikacije BiH	pozitivno	institucionalni kredibilitet socijalni kapital (umreženost s relevantnim institucijama i organizacijama)	-koordinisanje aktivnosti i aktera aktivnih u oblasti MIP-a -provođenje i objavljivanje istraživanja, studija i analiza -provođenje informativnih i edukativnih kampanja -monitorisanje medijskih sadržaja s aspekta ispunjavanja edukativne funkcije medija i poštovanja pravila RAK-a - međunarodna saradnja i razmjena iskustava, znanja i edukativnih materijala
Entitetska ministarstva obrazovanja	U RS pozitivno U FBiH nepovoljno	normativni ljudski	reformisanje obrazovnih politika
Kantonalna ministarstva obrazovanja	nepoznato		reformisanje obrazovnih politika
Ministarstvo komunikacija i transporta RS	pozitivno	normativni ljudski	-iniciranje MIP kampanja u vezi sa online sigurnošću djece -učestvovanje u organizovanju i provođenju kampanja

Utjecajne javnosti	Rasploženje prema MIP aktivnostima	Resursi kojima raspolažu	Uloga
Ministarstvo komunikacija i transporta FBiH	nepovoljno	normativni ljudski	učestvovanje u organizovanju i provođenju kampanja u vezi sa online sigurnošću djece i razvojem informacijskog društva
Ministarstvo civilnih poslova BiH	nepovoljno	normativni	učestvovanje u kreiranju i usvajanju Strategije medijskog i informacijskog opismenjavanja u BiH
Mediacentar	pozitivno	ljudski edukativni finansijski umreženost s drugim OCD	-organizovanje treninga za MIP edukatore -organizovanje edukativnih događaja za učenike, studente i roditelje -objavljivanje stručnih analiza i promotivnih tekstova iz oblasti MIP-a
Udruženja novinara na državnom i entitetskim nivoima	nepoznato	ljudski umreženost s medijima	-učestvovanje novinara u radionicama za učenike i studente -učestvovanje u obilježavanju događaja i datuma u vezi s medijima
Javni medijski servisi	nepovoljno	produkcijски	snimanje edukativnih formata iz oblasti MIP-a
Pedagozi/psiholozi/pedijatri	povoljno	ljudski	-učestvovanje u edukaciji djece i mladih -savjetovanje djece, mladih i roditelja
Centar za sigurni internet	povoljno	edukativni	-promovisanje MIP-a -učestvovanje u edukacijama -objavljivanje edukativnih materijala -savjetovanje djece, mladih i roditelja putem SOS linije za podršku
Porodična/psihološka savjetovališta	nepoznato	ljudski prostorni edukativni umreženost sa stručnjacima	-promovisanje MIP-a -učestvovanje u edukacijama -objavljivanje edukativnih materijala -savjetovanje djece, mladih i roditelja

Nakon mapiranja relevantnih institucija, organizacija i grupa, na sljedećem grafikonu su prikazani generalni i specifični ciljevi komunikacijske strategije za medijsko i informacijsko opismenjavanje djece i mladih u BiH.

Grafikon 2: Ciljevi komunikacijske strategije uključivanja medijske i informacijske pismenosti u obrazovanje djece i mladih

5. Kanali i taktike komunikacijske strategije

U svrhu postizanja postavljenih ciljeva u nastavku su predložene različite formalne i neformalne taktike prilagođene konkretnim utjecajnim javnostima i njihovoj ulozi u medijskom i informacijskom opismenivanju djece i mladih. Imajući u vidu da rad s djecom i mladima obično podrazumijeva različite administrativne procedure koje mogu potrajati, sklapanje sporazuma o saradnji između organizatora MIP događaja i obrazovnih ustanova u kojima namjeravaju realizovati aktivnosti može pojednostaviti i ubrzati cijeli proces. Osim toga, obrazovne ustanove na svim nivoima u načelu preferiraju formalizovanje saradnje, tako da je ovaj korak preporučljiv i zbog toga.

Dalje, bilo bi korisno, prije organizovanja edukacija u predškolskim i osnovnoškolskim ustanovama, anketirati roditelje kako bi se utvrdilo koje teme iz oblasti MIP-a smatraju zanimljivim i korisnim za njihovu djecu. Pritom je važno ponuditi vrlo konkretne teme između kojih roditelji mogu birati poput: utjecaj influensera na djecu i mlade, prednosti i rizici korištenja društvenih mreža, online bonton, zaštita od *cyber* nasilja, zaštita ličnih podataka na internetu, a nikako uopćene teme poput značaj medijske pismenosti, ili uloga medija u životu djece, ili nešto slično. Konkretne teme ne samo da su atraktivnije, nego i funkcionalnije u smislu da pomažu roditeljima da ispravno razumiju pojam medijske pismenosti (da se ona recimo ne odnosi na novinarsko poznavanje gramatike), kao i njene benefite (pravilno, mudro i sigurno korištenje medija).

Radi integracije MIP-a u kurikulum, trebalo bi zagovarati prema resornim entitetskim, odnosno kantonalnim ministarstvima. To zagovaranje treba biti formalizovano u smislu organizovanja sastanaka s predstavnicima ovih institucija na kojima bi im bili predstavljeni rezultati studija o medijskim prilikama i rizicima za djecu i mlade, te obrazovnim praksama u ovoj oblasti u državama EU, zatim distribuisanje saopštenja za medije o događajima i inicijativama u vezi s ovom temom, te objavljivanje *policy* studija i stručnih članaka. Ali, može se koristiti i neformalno zagovaranje u smislu animiranja javnih ličnosti ili funkcionera koji pokazuju zainteresovanost i senzibilitet za ovu temu.

Uvrštavanju MIP-a na agendu medijskih politika može pomoći i promovisanje rezultata istraživanja o medijskim navikama i potrebama djece i mladih organizovanjem prezentacija, slanjem saopštenja medijima, info materijala s najvažnijim rezultatima novinarima specijalizovanim za određene teme.

U procesu informacijskog opismenivanja djece i mladih važnu ulogu u evropskim državama imaju i bibliotekari, pogotovo u školskim i univerzitetskim bibliotekama. Da bi tako bilo i u BiH, trebalo

bi prvo doedukovati bibliotekare u ovoj oblasti. Najprimjerenijim načinom čini se organizovanje radionica o ulozi i kapacitetima biblioteka u informacijskom opismenjavanju djece i mladih.

S nastavnicima i učenicima u osnovnim i srednjim školama povremeno se mogu organizovati panel diskusije o aktuelnim MIP temama, naročito na časovima odjeljenske zajednice. Da bi te diskusije bile što kvalitetnije i korisnije, nužno je obezbijediti edukativne materijale s konkretnim uputama, vježbama i preporukama. Za kvalitetnu realizaciju tema o medijima koje su već obuhvaćene važećim NPP-ima, treba kreirati i distribuisati nastavnicima maternjeg jezika planove časa za te lekcije.

Učenicima treba ponuditi interaktivne radionice s vrlo konkretnim temama¹⁵, a u saradnji sa stručnjacima razviti didaktički materijal koji će ostati kao trajni resurs nastavnicima i učenicima. Kao dobre primjere takvih materijala navest ćemo poglavlje *Vodič za edukatore* u priručniku *Osnove digitalne medijske pismenosti*¹⁶ koji sadrži konkretne upute, primjere i vježbe za rad s učenicima. Priručnik *Vodič za pametno dijete kroz internetski svijet čuda* može poslužiti kao primjer vrlo edukativnog i zabavnog vodiča za djecu¹⁷. Web stranica www.medijskapismenost.hr hrvatske Agencije za elektroničke medije obiluje kvalitetnim edukativnim i didaktičkim materijala uključujući i planove radionica koje u svom radu mogu koristiti učitelji i nastavnici.

Tamo gdje to finansijska sredstva dozvoljavaju, korisno je tehnički opremiti škole novijim računarima, softverima, projektorima, bržom internetskom konekcijom itd. Ipak, to nije nužan preduslov za kvalitetno realizovanje MIP edukacija jer se i uz vrlo skromnu opremu mogu realizovati brojne aktivnosti. Osim toga, učenici starijih razreda osnovne škole, kao i srednjoškolci i studenti posjeduju pametne telefone koji su dovoljni za realizaciju nekih kreativnih zadataka poput snimanja kratkih klipova o zadanoj temi, igranje online kvizova, pretraživanje podataka itd.

RAK je u svoje MIP kampanje¹⁸ već uključio youtubera Cerixa, pa je preporučljivo da i u budućim kampanjama koristi istu taktiku angažovanja poznatih youtubera/influencera radi distribuisanja ključnih poruka djeci i mladima, koje je sve teže dosegnuti putem konvencionalnih medija.

Mediji, pa ni javni medijski servisi, nemaju eksplicitnu zakonsku obavezu da medijski i informacijski opismenjavanju djecu i mlade. Ali, javni mediji imaju propisane kvote koje se odnose

¹⁵ Povodom Svjetskog dana televizije 21. novembra, za učenike starijih razreda osnovne škole i srednjoškolce koji su šticećnici Doma za djecu bez roditeljskog staranja u Tuzli, odsjek Žurnalistika Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli organizovao je ove godine radionicu o TV produkciji. Tokom radionice u kabinetu žurnalistike učesnici su bili u ulozi novinara. Oni su postavljali pitanja studentima i snimali ih TV kamerom, a potom gledali proces nastanka TV priloga uključujući pisanje teksta i montažu kadrova. Radionica može poslužiti i kao primjer uključivanja marginalizovanih kategorija djece u MIP edukacije. Osim toga, budući da je većina učesnika radionice bila maloljetna, njihova privatnost je zaštićena time što su oni bili iza kamere, dok su studenti bili ispred kamere.

¹⁶ Chapman, Martina., Castellini da Silva, Ricardo., Avadani Ioana. (2021). [Osnove digitalne medijske pismenosti informacijski oremecaj i dezinformisanje u kontekstu Bosne i Hercegovine.](#)

¹⁷ European Union. [Vodič za pametno dijete kroz internetski svijet čuda.](#)

¹⁸ Npr. u kampanji *Webobran – Edukacijom do sigurnosti djece na internetu.*

na produkciju i emitovanje edukativnog programa. Te obaveze mogle bi biti kvalitetno ispunjenje proizvodnjom i emitovanjem formata iz oblasti MIP-a. Osim toga, javni medijski servisi u Evropi realizuju takve programe. Ne samo BBC, nego i javni servisi manjih država koje raspolažu znatno skromnijim budžetom za takve formate. TV serija javnog servisa slovačke televizije *Media Spies* može biti inspiracija javnim servisima kako obraditi i producirati medijski relevantne teme za djecu, bez visokih troškova. Zanimljiva je i praksa iz Portugala u kojem su tokom pandemije organizovane radionice na kojima su novinari obučili učitelje i nastavnike kako da koriste medije u nastavi.

Neformalnu mrežu aktera aktivnih u oblasti MIP-a koja u BiH postoji od 2019. a čiji rad koordiniše RAK, bilo bi korisno institucionalizovati radi boljeg umrežavanja njenih članova i intenziviranja aktivnosti. Iako je web stranica www.medijskapismenost.ba vrlo mlada (pokrenuta je 2021.), na njoj već postoji solidan fond edukativnih resursa, zabavnih sadržaja poput kviza iz oblasti MIP-a tako da može poslužiti kao koristan web izvor iz ove oblasti, koji treba dalje sadržajno obogaćivati. Ispod su, radi preglednosti, taksativno i u formi teza, navedene predložene komunikacijske taktike.

- potpisivati Sporazume o saradnji sa ustanovama za predškolski odgoj, osnovnim i srednjim školama i fakultetima radi institucionalizacije saradnje
- anketirati posredstvom Vijeća/Savjeta roditelja u školama roditelje o temama iz oblasti MIP-a o koje smatraju zanimljivim i korisnim
- organizovati skup s predstavnicima resornog entitetskog, odnosno kantonalnih ministarstava i pedagoških zavoda radi zagovaranja uključivanja MIP-a u NPP na kojem bi bili predstavljeni rezultati studija o medijskim prilikama i rizicima za djecu i mlade, te obrazovnim praksama u ovoj oblasti u državama EU
- promovisati rezultate istraživanja o medijskim navikama i potrebama djece i mladih organizovanjem prezentacija, slanjem saopštenja medijima, info materijala s najvažnijim rezultatima novinarima specijalizovanim za određene teme
- organizovati radionicu s bibliotekarima radi informisanja o ulozima i kapacitetima biblioteka u informacijskom opismenjavanju djece i mladih
- održavati povremene panel diskusije u osnovnim i srednjim školama s učenicima i nastavnicima o temama aktuelnim MIP temama
- obezbijediti edukativne materijale nastavnicima podstići ih da na časovima odjeljene zajednice otvaraju MIP teme s konkretnim preporukama
- kreirati i distribuisati nastavnicima maternjeg jezika planove časa za lekcije koje se tiču medija
- organizovati radionice u školama o konkretnim medijskim temama
- angažovati stručnjake koji će razviti didaktički materijal o specifičnim temama
- opremiti škole tehnikom
- uključiti youtubera/influensera u distribuisanju ključnih poruka konkretnih MIP aktivnosti (ne primarno u edukaciju, nego u promociju događaja i aktivnosti)
- uključiti medije, naročito javne emitere u produkciji emisija iz oblasti MIP-a (npr. utjecaj ekrana na razvoj djece; bonton u online komunikaciji...)
- institucionalizovati neformalnu mrežu aktera aktivnih u oblasti MIP-a
- nastaviti razvijati edukativnu stranicu www.medijskapismenost.ba
- promovisati postojeće specijalizovane portale koji se tiču MIP tema za djecu i mlade poput www.sigurnodijete.ba recipročnim povezivanjem s drugim portalima

5.1. Etički aspekti u radu s djecom i mladima

Koristeći medije djeca su, osim korisnim sadržajima i resursima za edukaciju, druženje i socijalizaciju, izložena i potencijalno štetnim, a ponekad i ilegalnim sadržajima. Takvih sadržaja ima i u konvencionalnim medijima (televizija, radio i štampa), ali su u njima, prvenstveno u elektronskim medijima striktnije regulisani, pa je i dostupnost neprimjerenih, štetnih ili ilegalnih sadržaja manja. Neki od njih su označeni prema dobnoj skupini pri čemu se grafičkim simbolom i zvučno upozorava da sadržaj nije primjeren za gledaoce mlađe od te dobi (npr. sadržaj nije primjeren za osobe mlađe od 12 godina, ili pak za mlađe od 16 ili 18 godina), drugi mogu biti prikazani samo u tzv. graničnom terminu (od 24:00 do 6:00h). Oglašivački i sponzorisani sadržaji moraju biti jasno označeni kao takvi (npr. reklame, program sadrži plasman proizvoda i sl.).

Razvojem digitalnih medija i platformi takvi sadržaji postali su djeci i mladima koji imaju pametni telefon i/ili internetsku konekciju dostupni uvijek i svugdje. Pritom valja na umu i to da algoritmi preferiraju i visoko rangiraju sadržaje koji su *klikabilni*, tj. privlače klikove, *likeove* i *shareove*, a oni su često etički upitni (senzacionalistički, činjenično neutemeljeni, seksualizovani, agresivni, oblikovani tako da izazivaju jake emocije uključujući ljutnu i bijes, vulgarni ili ekstremni). Izlaganje takvim sadržajima djece i mladih, a pogotovo mlađe djece koja još nisu dovoljno kognitivno ni emotivna zrela da bi adekvatno reagovala na njih, može na njih negativno utjecati. To je posebno rizično onda kada djeca i mladi, svojim ili tuđom voljom, postanu akteri tekstualnih, video ili audio sadržaja koje cirkulišu mrežnim platformama ili aplikacijama za razmjenu poruka.

Djeca i mladi su vulnerabilna skupina, pa bi roditelji i nastavnici trebali aktivno djelovati kako bi ih zaštitili u medijskom svijetu, ali isto tako i ukazali na moguće posljedice njihovog medijskog ponašanja na druge, naročito na vršnjake. Zato ćemo u nastavku kratko razmotriti najučestalije etičke dileme u vezi s navikama i ponašanjem djece i mladih u digitalnom svijetu i koje bi stoga trebale biti obuhvaćene i u radu s njima na polju MIP-a.

5.2. Online bonton

Fizičko odsustvo aktera u digitalnom svijetu često rezultuje time da se mnogi korisnici mrežnih medija i platformi osjećaju mnogo slobodnije u izražavanju u virtualnom nego u realnom svijetu. To znači da mnogi od njih javno objavljuju stavove i koriste terminologiju kakvu ne bi koristili u komunikaciji licem u lice. Pritom ne treba zaboraviti ni činjenicu da su na društvenim mrežama u pravilu popularnije emotivno potentne poruke, što pogoduje iznošenju ekstremnih i polarizujućih stavova, a prešućivanju ili marginalizovanju umjerenih stavova. Djeci i mladima treba skretati pažnju na važnost lijepog izražavanja i odnosa prema drugima i na internetu. Treba ih osvijestiti o tome da neprimjerene, uvredljive, klevetničke, uznemirujuće i druge neprimjerene objave u virtuelnom svijetu mogu zaboljeli više nego u stvarnom jer dosežu veći broj ljudi i dostupne su

mnogo duže vremena ili trajno. Dobro je podsjetiti djecu i mlade i na to da su njihove objave digitalni tragovi koji će biti dostupni i nakon nekoliko godina kada budu imali djevojku/mladića, upisivali se u drugu školu, predstavljali svoj tim/zajednicu, tražili posao ili se pojavljivali u nekoj drugoj ulozi zbog koje bi se mogli postidjeti svog ranijeg ponašanja na društvenim mrežama. Naročito je važno izbjegavati pogrdne riječi i govor mržnje. Tokom edukacije o online bontonu učenicima se mogu pokazati stvarni ili hipotetički primjeri neprimjerenih objava na društvenim mrežama (od onih koji obiluju gramatičkim greškama, preko uvredljivih i neprimjerenih riječi do govora mržnje) sa zadatkom da prepoznaju greške i neprimjerene izraze u njima, te ih preoblikuju u primjerene poruke.

5.3. Interakcija s nepoznatim osobama

Iako online komuniciranje s osobama koje ne poznaju u realnom svijetu može biti korisno za djecu i mlade, treba ih upozoriti i na moguće rizike. Bilo bi pogrešno potpuno spriječavati svaku online komunikaciju s osobama koju djeca i mladi ne poznaju jer ona može biti izvor novih spoznaja, proširivanje vidika, zanimljivih druženja i socijalizacije. Naročito kod djece i mladih koji su stidljivi ili introvertni pa teže uspostavljaju kontakte licem u lice. Ipak, valja upozoriti i na potencijalne seksualne predatore, finansijke prevarante i druge opasne i zlonamjerne osobe. Pritom bi trebalo staviti akcent na poštovanje pravila u online komunikaciji s nepoznatim osobama, kao i savjetovanje onih kategorija djece i mladih čije ponašanje je najrizičnije i kod kojih postoji veća vjerovatnoća da postanu meta zlonamjernih osoba (Wolak, Finkelhor i Mitchell, 2008).

Najveći rizik nastaje prilikom odlučivanja djeteta da se susretne s nepoznatom osobom. Zato je bitno osvijestiti djecu i mlade da se ne susreću s nepoznatima bez dozvole roditelja. Važno je i poštivanje pravila u slučaju takvih susreta- upoznavanje roditelja i bliskih osoba o okolnostima susreta uključujući vrijeme i mjesto sastanka, sastajanje na javnom i frekventnom mjestu, saopštavanje informacija o drugoj osobi, provjeravanje tih informacija, razloga sastanka, GPS lociranje itd.

5.4. Zaštita ličnih podataka

Djeca i mladi često previđaju moguće zloupotrebe dijeljenja ličnih podataka o sebi pretpostavljajući da nisu pogodne mete za nešto tako (zbog svoje mladosti, finansijske ovisnosti o roditeljima, zato što nemaju šta da kriju, itd.). Previđaju da se i preko naizgled bezazlenih dijeljenja kratkih klipova iz svog doma može zaključiti o koje doba dana su bez roditelja, kakvo je imovinsko stanje porodice, kada se i kuda kreće izvan kuće itd. S druge strane, često nisu svjesni ni koje podatke drugih osoba ne bi smjeli dijeliti. Budući da često i ne znaju koji podaci su lični, djecu mlađeg uzrasta bi prvo trebalo informisati o tome da su to: ime i prezime, datum rođenja, adresa stanovanja, broj telefona, škola i razred koji pohađaju, kao i podaci o roditeljima. Učenike treba podsjetiti i na to da nije preporučljivo dijeliti lične fotografije na kojima se izbliza vidi lice,

kao i da treba tražiti saglasnost za objavljivanje fotografija i objava drugih osoba. Neki od najčešćih oblika zloupotrebe ličnih podataka su: kreiranje lažnih profila na društvenim mrežama, hakiranje i novčani gubici zbog nasjedanja na prevarantske nagradne igre.

Posebno štetan oblik zloupotrebe ličnih podataka je nedozvoljeno javno objavljivanje ili distribuisanje povjerljivih, odnosno osjetljivih ličnih podataka i fotografija čiji je cilj poniziti drugu osobu. Bez obzira da li je napadač do takvih informacija i sadržaja došao legalno ili je prevarom namamio metu da mu ih otkrije, posljedice ove vrste zloupotrebe ličnih podataka mogu ozbiljno naštetiti digitalnoj reputaciji mete.

Zato roditelji, nastavnici i ostali akteri medijskog obrazovanja trebaju savjetovati djecu da dobro razmisle prije nego podijele lične informacije i podatke na mrežnim medijima i platformama postavljajući sebi pitanja poput ovih:

- Kako bih se osjećao/la da ovu informaciju/fotografiju vidim na jumbo plakatu ili na televiziji?
- Ako su podaci ili fotografija druge osobe, kako bih se ja osjećao/la da sam na njima?
- Da li bi na osnovu podataka i fotografija koje sam objavio neko zlonamjeran mogao napraviti uvjerljiv lažni profil o meni?

Jedan od načina zaštite djece od zloupotrebe njihovih podataka je i traženje saglasnosti roditelja za mlađe od 16 godina prilikom korištenja određenih online usluga poput igranja nekih video igara ili instaliranja raznih aplikacija. Svaki put kad dijete pristupi nekoj od takvih aplikacija koje prikupljaju lične podatke korisnika, roditelj bi putem e-maila trebao primiti poruku o tome, odnosno upit za saglasnost.

5.5. Sekstiranje

Sekstiranje (engl. sexting) je slanje ili primanje seksualno eksplicitnih ili sugestivnih poruka, fotografija ili videa digitalnim putem, odnosno posredstvom SMS ili e-mail poruka i aplikacija za razmjenu instant poruka. Prijem takvih sadržaja može biti protivni volji osobe kojoj je upućen, ali i dobrovoljan. U oba slučaja djecu i mlade treba upozoriti na moguće posljedice širenja takvih poruka/fotografija/videoa trećim osobama. Neželjeno izlaganje takvim sadržajima može biti vrlo neprijatno i uzrokovati javno sramoćenje, izrugivanje, anksioznost i socijalnu izolaciju. U najgorem obliku sekstiranje može prerasti u seksualno ucjenjivanje kada se djetetu ili mladoj osobi koja je akter spornog sadržaja prijete da će taj sadržaj biti javno objavljen ili masovno distribuisan.

I kada ne poprimi tako alarmantne razmjere, sekstiranje nije bezazleno, pa ni onda kada je dobrovoljno. Osobe sklone sekstiranju ponašaju se seksualno rizičnije uključujući i češće mijenjanje seksualnih partnera (Ybara i Mitchell, 2014). Djeci i mladima treba ukazati na to da sekstiranje nije bezazleno, šaljiva igra nego interakcija čiji ishod može biti vrlo nepredvidiv. Nužno

je ukazati im na posljedice širenja seksualno eksplicitnih ili sugestivnih sadržaja u digitalnoj formi, bez obzira na to jesu li akteri tih sadržaja ili njihovi distributeri.

U razgovoru o ovoj temi nužno je steći povjerenje djeteta/mlade osobe koja je postala meta sekstinga ili seksualnog ucjenjivanja i podstaći ga na otvorenost. U edukaciji o ovoj temi obavezno treba navesti resurse za pomoć poput SOS linije za besplatnu pomoć i podršku djeci ili Plavi telefon koji nudi besplatno savjetovanje za djecu. Kada se suoče sa sekstiranjem ili drugim oblicima online uznemiravanja, učenici, ali ni roditelji i nastavnici često nisu sigurno kome se obratiti za pomoć, osim policiji. Stoga je korisno upoznati ih s resursima i procedurama u ovakvim situacijama.

5.6. Cyber nasilje

Cyber nasilje je ponavljano verbalno ili psihičko uznemiravanje koje provodi pojedinac ili grupa nad drugima putem internetskih usluga i mobilnih telefona (Evropska Komisija, 2009). Dakle, nije svako online uznemiravanje *cyber* zlostavljanje. Ono podrazumijeva ponavljanje. *Cyber* nasilje specifično je po tome što se uznemirujući i štetni sadržaj može gledati nebrojeno puta, čime se nanosi dugotrajnija šteta meti.

Dalje, ono se dešava u online okruženju i ostavlja posljedice na metu. Specifično je u odnosu na offline okruženje po tome što se može dešavati bilo kada i bilo gdje, pa i u vlastitom domu. Može se javiti u mnogo različitih oblika, a neki od najčešćih su: diskreditovanje osobe namjernim širenjem lažnih informacija ili neprijatnih fotografija radi javnog sramoćenja, lažno predstavljanje i slanje spornih sadržaja u ime druge osobe kako bi joj se narušio ugled i nanijela šteta, sekstiranje, seksualno ucjenjivanje itd.

Djecu i mlade treba jednako osvještavati kako da ne postanu počinitelji *cyber* nasilja kao i tome kako da se zaštite od njega. Čini se da je u medijskoj edukaciji djece o ovom problemu naglasak na tome kako da se djeca zaštite od *cyber* nasilja, što je svakako važno, ali se manje govori o prepoznavanju vlastitih ponašanja djece i mladih koja mogu uznemiriti druge, pogotovo njihove vršnjake. Zato je u ovoj vrsti edukaciji izrazito važno ukazati djeci na mentalne, emotivne i fizičke posljedice *cyber* nasilja. Korisno je prodiskutovati s učenicima o spronim sadržajima i reakcijama koje izazivaju kod njih, posebno na prepoznavanju sadržaja koje oni možda ne smatraju problematičnim, ali njihovi vršnjaci da. Pritom je važno osvijestiti djecu i mlade da isti sadržaj koji oni smatraju šaljivim druge može uznemiriti ili povrijediti. S druge strane, učenike treba podsticati da se senzibilizuju s vršnjacima koji su mete *cyber* nasilja, da ga dokumentuju tako što će fotografisati ekran na kojem je sporni sadržaj, te prijave roditeljima i nastavnicima. Sve aktere medijske edukacije treba informisati o resursima za pomoć uključujući i SOS liniju, kao i specijalizovanu web stranicu www.sigurnodijete.ba Ova stranica može poslužiti i nastavnicima i roditeljima kao koristan izvor edukativnih materijala.

6. Zaključak

Iako su u digitalnom dobu mediji i medijske platforme među glavnim socijalizatorima djece, sistem formalnog obrazovanja u BiH još uvijek nije adekvatno prepoznao potrebu za medijskim i informacijskim opismenjavanjem učenika. Uprkos potrebi za obrazovanjem iz ove oblasti koju prepoznaju i učenici, nastavnici i roditelji, javne institucije djeluju vrlo sporo, a njihova podrška integriranju MIP-a u obrazovne sisteme na različitim nivoima uglavnom je deklarativna. Ni u formalnom obrazovanju budućih profesora razredne i predmetne nastave i dalje nije zastupljen predmet u okviru kojeg bi sticali kvalitetna znanja i vještine koja bi ih osposobila za suočavanje s izazovima obrazovanja i odgoja u digitalnom dobu. To je veliki problem jer kratkoročne i ad hoc obuke ne mogu adekvatno zamijeniti nedostatak formalnog obrazovanja iz oblasti medija.

Ovakva pozicija MIP-a u BiH u suprotnosti je s njenom integracijom u obrazovne sisteme razvijenih evropskih država. Istina, pristupi i ciljevi medijskog obrazovanja djece i mladih razlikuju se u evropskim državama, ali je ono u pravilu integrisano u formalno obrazovanje i to kao obavezno i kroskurikularno u osnovne škole, a opcionalno i kao zaseban predmet u srednje škole. U *Rezoluciji Evropskog parlamenta o medijskom pluralizmu i slobodi medija u EU (2018)* preporučeno je državama članicama integrisanje medijske i informacijske pismenosti u nacionalne obrazovne sisteme, te jačanje MIP-a među različitim kategorijama građana putem formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja iz perspektive cjeloživotnog učenja. Eksplicirana je i potreba za posvećivanjem posebne pažnje osposobljavanju nastavnika za realizaciju tema iz ove oblasti.

Razlog više za kurikularne reforme u BiH je i nizak nivo MIP-a mladih u ovoj državi. Mnogo vremena provede ispred ekrana, ali ne koriste adekvatno medijske potencijale, niti poznaju kriterije za valorizovanje medijskih sadržaja. Izvjesnih pomaka u obrazovanju ima. U Republici Srpskoj uveden je predmet *Digitalni svijet* za učenike drugog i trećeg razreda, a planirano je da ga ubuduće slušaju i učenici četvrtog i petog razreda. Takođe, predviđeno je i kroskurikularno uvođenje elemenata MIP-a u gimnazije u RS-u. U decentralizovanom obrazovnom sistemu Federacije BiH process integrisanja MIP-a u formalno obrazovanje je mnogo sporiji. Novost je to što je u Kantonu Sarajevo ove godine usvojena *Strategija razvoja medijske i informacijske pismenosti u sistemima obrazovanja Kantona Sarajevo* kojom je planirano integrisanje MIP-a u sve nivoe obrazovanja, od predškolskog, osnovnog odgoja i obrazovanja, srednjeg i visokog obrazovanja, do programa obrazovanja odraslih, odnosno sistema cjeloživotnog učenja.

BiH bi trebala slijediti dobre politike i prakse iz ove oblasti koje provode druge evropske države. U ovom publikaciji predstavljeni su dobri pristupi MIP-u u Finskoj, Njemačkoj, Francuskoj, Velikoj Britaniji, te dobre prakse iz Irske i Hrvatske. Naravno, obrazovni i medijski konteksti u tim državama su drugačiji nego u ovoj, ali se neki elementi i prakse mogu primijeniti i u bh. okolnostima.

U publikaciji su mapirane utjecajne javnosti u polju MIP-a koje su mnogobrojne. Na osnovu dosadašnjih iskustava u projektima MIP-a, anticipirano je i očekivano raspoloženje svake od tih javnosti prema budućim MIP aktivnostima, procijenjeni resursi kojima raspolažu, te mapirane MIP aktivnosti koje su u njihovoj nadležnosti i u kojima bi mogli učestvovati.

Kao generalni cilj ove komunikacijske strategije definisano je uključivanje medijske i informacijske pismenosti u obrazovne sisteme u BiH kroz kurikulume postojećih predmeta ili kao samostalnog predmeta do 2028. Ta godina se može činiti dalekom s obzirom na urgentne potrebe za edukacijom iz ove oblasti, ali imajući u vidu dosadašnje iskustvo i tromost institucija na različitim nivoima u BiH, raniji rok izgleda preambiciozno.

Što se tiče kanala i taktika za postizanje ovog cilja, među obrazloženim u ovoj publikaciji, ključni su uspostavljanje i institucionalizovanje direktne saradnje sa školama i zagovaranje kod resornih ministarstava radi uključivanja MIP-a u formalno obrazovanje.

U cilju zaštite djece i mladih od rizičnih ponašanja u korištenju medija i platformi, s jedne strane, te podsticanja na odgovornost i senzibilnost prema drugim medijskim korisnicima, razmotrena su i neka od najčešćih etičkih pitanja u ovoj oblasti. U edukaciji o rizičnim ponašanjima fokus treba staviti na posljedice takvih ponašanja na sve aktere medijske komunikacije, te na mehanizme i procedure zaštite, a posebno na dostupne resurse za pomoć poput SOS linije za pomoć i podršku djeci, Plavog telefona, specijalizovane portale poput www.sigurnodijete.ba i druge.

Literatura

- Chapman, M, Castellini da Silva, R. i Avadani, I. (2021): [Osnove digitalne medijske pismenosti: Informacijski poremećaj i dezinformisanje u kontekstu Bosne i Hercegovine](#). Vijeće Evope.
- Council of Europe. (2005). [Declaration of the Committee of Ministers on human rights and the rule of law in the Information Society](#).
- Council of Europe. (2014). Recommendation [CM/Rec \(2014\)6](#) of the Committee of Ministers to member States on a Guide to human rights for Internet users.
- Council of Europe. (2018). [Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment - Recommendation CM/Rec \(2018\)7](#) of the Committee of Ministers.
- Council of Europe. (2020). [Council Conclusions on media literacy in an ever-changing world](#).
- Cvjetičanin, T, Zulejhić, E., Brkan, D. i Livačić-Milić, B. (2019). [Dezinformacije u online sferi: Slučaj BiH. Sarajevo: Udruženje građana "Zašto ne"](#).
- Čičkušić, V. (2014). *Obrazovanje za kritičko razumijevanje masmedijske kulture*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka. (neobjavljena doktorska disertacija)
- Evropska komisija. (2022). [Vodič za pametno dijete kroz internetski svijet čuda – Komplet čarobnih napitaka i magičnih alata koje djeca mogu upotrebljavati na internetu](#).
- European Commission. (2018c). [A multi-dimensional approach to disinformation. Report of the independent High-level Group on fake news and online disinformation](#).
- European Commission. (2009) Safer Internet Day 2009: Commission starts campaign against cyber-bullying. Press Release, 10 February 2009.
- European Parliament. (2018). European Parliament resolution of 3 May 2018 on media pluralism and media freedom in the European Union (2017/2209 (INI)).
- Fakultet političkih nauka. (2019). [Pozicijska studija o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini: Medijska i informacijska pismenost – vrijeme je za strateški pristup](#).
- Fedorov, A., Levitskaya, A. i Camarero, E. (2016): Curricula for Media Literacy Education According to International Experts. *European Journal of Contemporary Education* 17 (3): 324-334.
- Hartai, L. (2014). [Final Report on Formal Media Education in Europe 2014](#). Hungarian Institute for Education Research and Development.
- Hodžić, S., Petković, B. i Bašić Hrvatin, S. (2019). *Medijska i informacijska pismenost u Bosni i Hercegovini: brojne inicijative civilnog sektora i nedostatak javnih politika*. Sarajevo: Mediacentar.

Hrnjić Kuduzović, Z. (ur.) *Informisanje internetske generacije*. Tešanj: Planjax.

Ibrahimbegović Tihak, V. (2015); Kompetencije nastavnog kadra u Bosni i Hercegovini kao element razvoja medijske pismenosti. U Ibrahimbegović-Tihak, V. (ur.) *Medijska pismenost u digitalnom dobu*. Sarajevo: Internews.

Lessenski, M. (2022) <https://osis.bg/?p=4243&lang=en> Open Society Institute Sofia & European Policies Initiative.

RAK i UNICEF. (2020). [Medijske navike djece i stavovi roditelja: Finalni izvještaj](#).

Schulenkorf T, Krah V, Dadaczynski K i Okan O (2021) Addressing Health Literacy in Schools in Germany: Concept Analysis of the Mandatory Digital and Media Literacy School Curriculum. *Front. Public Health* 9:687389. doi: 10.3389/fpubh.2021.687389

Selesković, A. (2019): *Perspektiva razumijevanja medijske pismenosti i kurikularne zastupljenosti u doba digitalizacije*. Magistarski rad odbranjen na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli. (neobjavljeno)

Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S., and Hasebrink, U. (2020). *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*. EU Kids Online. doi: 10.21953/lse.47fdeqj01ofo

Turčilo, L. i Tajić, L. (2015): Nepostojanje strategije kompenzirano individualnim naporima u razvijanju medijske pismenosti, u: Car, V., Turčilo, L. i Matović, M. (ur.) *Medijska pismenost – preduvjet za odgovorne medije*, Zbornik radova sa 5. regionalne znanstvene konferencije Vjerodostojnost medija (str. 7-18), Sarajevo: Fakultet političkih nauka.

Turčilo, L., Osmić, A., Kapidžić, D., Šadić, S., Žiga, J. i Dudić, A, (2019). *Studija o mladima Bosna i Hercegovina 2018/19*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung.

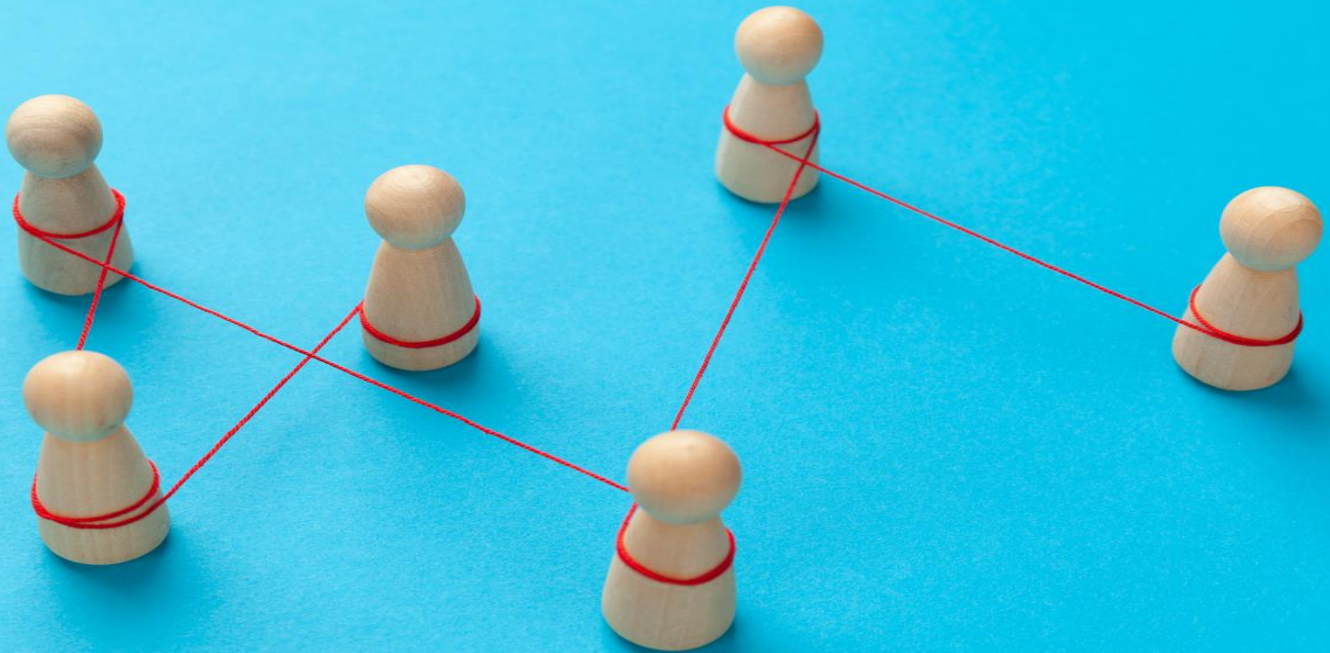
Wolak, J., Finkelhor, D., Mitchell, K. J., & Ybarra, M. L. (2008). Online "predators" and their victims: Myths, realities, and implications for prevention and treatment. *American Psychologist*, 63 (2), 111–128. doi: 10.1037/0003-066X.63.2.111

Ybara, M. i Mitchell, K. (2014). "Sexting" and its relation to sexual activity and sexual risk behavior in a national survey of adolescents. *J Adolescent Health* 55 (6):757-64. doi: 10.1016/j.jadohealth.2014.07.012

Zhang, L, Zhang, H i Wang, K. (2020): Media Literacy Education and Curriculum Integration: A Literature Review. *International Journal of Contemporary Education* 3 (1): 55-64.

Svrha ovog strateškog dokumenta jeste da detektuje ulogu i kapacitete brojnih aktera relevantnih u procesu medijskog i informacijskog opismenjavanja djece i mladih u BiH, mapira dobre politike i prakse u drugim evropskim državama, definiše dugoročne i kratkoročne ciljeve tog procesa i predloži taktike za postizanje tih ciljeva.

www.coe.int/freedomofexpression

www.coe.int

Vijeće Evrope je vodeća organizacija za ljudska prava na kontinentu. Čini je 46 država članica, uključujući sve članice Evropske unije. Sve države članice Vijeća Evrope su potpisnice Evropske konvencije o ljudskim pravima, instrumenta za zaštitu ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Evropski sud za ljudska prava nadzire implementaciju Konvencije u državama članicama.

Bosna i Hercegovina
Regulatorna agencija za komunikacije

